

POZNÁMKY K VÝVOJI STUDIÍ NOVÝCH MÉDIÍ

// Notes on History of New Media Studies

Jakub Macek

VŠB – Technická univerzita Ostrava
Masarykova univerzita, Brno

ABSTRACT

The paper deals with new media studies and focuses on their historical development and their relationship to media studies. New media studies are conceived as a interdisciplinary metafield of shared interest where social sciences and humanities meet in their need to research and theorize new ICT based on digital coding of contents as social and cultural phenomena. Since media studies play role of one of several disciplines colonizing the thematic field of new media, the paper at the first place aims to identify set of new media issues being solved specifically by this discipline. Consequently, the paper reconstructs history of new media studies since 1960s until 2000s, with an emphasis on key influences that shaped the metafield of new media studies and formed their theoretical and empirical body.

KEY WORDS

new media – new media studies – media studies – metafield of studies – cyberculture – social constructivism

Jedním z nepřehlédnutelných stimulů, jichž se v posledních dvou desetiletích dočkala mediální studia, je probíhající proměna mediální krajiny spojená s nástupem takzvaných *nových médií*. Pod tímto zjevně ne právě šťastným (neboť zjevně velmi arbitrárním a ve své historické relativitě rozpaky vyvolávajícím) označením¹ bývají povětšinou rozuměny komunikační technologie založené na digitálním kódování obsahů, obvykle spojované s osobními počítači a dalšími technologickými artefakty připojitelnými ke komunikačním sítím. Tedy technologie, které od počátku 90. let velmi razantně prostoupily celou oblast mediální produkce na straně profesionálních komunikátorů i sféru privátní konzumace mediálních obsahů na straně uživatelských publik a současně se promítly do fascinujících proměn každodenních interpersonálních i skupinových interakcí.

Produkce odborné komunity, jež se novými médii zabývá ze společenskovedního pohledu, bývá nejčastěji označována jako *studia nových médií* (*new media studies*, dále jen SNM).² Ta představují zřetelně interdisciplinární a současně velmi širokou oblast teorie

1 Nová či digitální média bývají rovněž označována jako média kvartérní, interaktivní či síťová, případně také jako informační a komunikační technologie (ICT) nebo pokročilé informační a komunikační technologie (AICT). V textu se nicméně budu držet shody, jež v rámci studií nových médií převládá, a hovořit proto budu o nových médiích.

2 I zde pochopitelně narážíme na mnohost označení – což ostatně ironicky naznačuje David Silver, když jeden ze svých textů pojmenovává *Internet/ cyberculture/ digital culture/ new media/ fill-in-the-blank studies* (Silver 2004). Odpověď na případnou otázku, proč právě SNM, si nicméně dovolím považovat za redundantní, protože konsekventní k odpovědi na otázku, proč zrovna nová média.

a výzkumu, jež je rozvíjena postupně od 60. let minulého století a jež je tematicky, teoreticky a metodologicky výrazně fragmentární. Mediální studia v jejím rámci sehrávají zásadní, i když nikoli výlučnou roli – jsou jedním z hlavních oborových rezervoárů, z nichž SNM čerpají, a se SNM jsou zřetelně spojena i personálně a institucionálně.

Cíl této přehledové statě, jež je přepracovaným výňatkem z mé disertační práce,³ je dvojitý: Předně naznačit, jakou roli v rámci SNM hrála a hrají mediální studia a kterou výšeč ze SNM si mediální studia mohou nárokovat jako pole svého oborového zájmu. Cíl druhý pak spočívá ve zmapování historického vývoje SNM od 60. let minulého století do současnosti a v naznačení klíčových vlivů, jež podobu společenskovední reflexe nových médií formovaly.

Východiskem při mapování rozpravy zde byly analýzy publikační produkce věnované problematice nových médií a její tematické, teoretické a metodologické struktury (Rice 1984; Kim – Weaver 2002; Tomasellová – Lee – Baerová 2009), studie zabývající se vývojem a tematickou organizací SNM (Lievrouvová – Livingstoneová 2002a; Guraková 2004; Wellman 2004; Silver 2004; Lister a spol. 2009) a čítankové antologie sloužící v rámci SNM jakožto platformy sedimentujícího kánonu (např. Bell – Kennedyová 2000; Wardrip-Fruin – Montfort 2003; Chunová – Keenan 2006; Hassan – Thomas 2006; Bell 2007). Tyto studie a publikace posloužily jako základní referenční rámec vymezující oblast klíčových textů, jež jsou v této převážně přehledové statí zahrnuty.

1. Studia nových médií jako metapole bádání

Je-li možno o „klasických“ mediálních studiích hovořit jako o ustavené disciplíně, která i přes zřetelnou interdisciplinaritu disponuje více méně ohraničeným souborem relevantních témat a teoretických okruhů, patřičných metodologických předpisů i příslušným institucionálním zázemím (srv. Volek 2003; Volek – Jiráček – Köpplová 2006), na SNM lze v tomto smyslu jako na disciplínu nahlížet poměrně těžko. Přičemž i nabízející se užití slova „zatím“ je problematické.

Jak uvidíme dále, o jisté konsolidaci SNM jistě hovořit lze. David Silver (2000a, 2004) o nich navrhuje uvažovat jako o tematicky víceméně soudržném, institucionálním zázemím disponujícím, ale volnějším *metapoli bádání* (*metafield of study*).⁴ Důvodů, proč je vhodnější o SNM mluvit spíše jako o metapoli než jako o oborové entitě, je přitom vícero a jsou vzájemně propojené.

Na prvním místě přitom rozhodně stojí skutečnost, že sama potenciální oborová komunita na ideu „oboru“ reaguje (eufemisticky řečeno) nejednoznačně – vůle k utváření skutečně samostatného oboru spíše absentuje a k problematice nových médií jednotliví autoři přistupují primárně ze zázemí mateřské disciplíny.

Nepřehlédnutelnou úlohu v rámci metapole sehrávají autoři vycházející z oborového zázemí mediálních studií (srv. Rice 1984; Lievrouvová – Livingstoneová 2002b; Tomasellová – Lee – Baerová 2009), což jak s ohledem na nutnou citlivost mediologů vůči tématům spojeným s technologicky zprostředkovanou komunikací, tak s přihlédnutím k historickému vývoji SNM není překvapivé. Nová média jsou nicméně (a nikoli nepochopitelně) objektem zájmu badatelů i ze všech dalších společenskovedních a humanitních oborů, do oblasti jejichž zkoumání informační a komunikační technologie pronikly a pronikají – v metapoli SNM se tak setkávají (a v řadě momentů i vcelku pozoruhodně mijejí)

3 Macek, Jakub. 2010. *Poznámky ke studiím nových médií*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita.

4 Ve smyslu „nadoborového“ prostoru, v němž se setkávají pole jednotlivých disciplín zabývajících se z různých oborových úhlů pohledu novými médii.

pohledy sociologické, psychologické a sociálněpsychologické, antropologické, marketingové a ekonomické, politologické, uměnovědné a literárněteoretické.⁵ A snaha o hledání alespoň rámcového konsenzu je spíše upozaděna konkrétními oborovými akcenty – SNM nejsou, narozdíl od mediálních studií, charakterizována ani tak pokusy o postupné hledání „teoretické soustřednosti“, jako spíše snahami o volnější tematickou systematizaci a obecnou epistemologickou shodu, což velmi dobře naznačuje i editorský záměr Leah Lievrouwové a Sonie Livingstoneové, jak jej formulují v úvodu přehledové publikace *Handbook of New Media*:

Naším cílem [...] není oblast pevně ohraničit, nadiktovat kanonickou literaturu ani argumentovat ve prospěch jediného koherentního oboru. Věříme spíše v to, že trvající otevřenost výzkumu nových médií je i nadále, po desetiletích růstu, jedním z jeho nejvýraznějších a nejpřínosnějších kladů. Jeho naddisciplinární cíle a struktura zcela odpovídají tomuto momentu západní intelektuální historie, i když mohou znamenat výzvu těm institucionálním a disciplinárním konvencím, které mají blíže ke století devatenáctému než jedenadvacátému.

(Lievrouwová – Livingstoneová 2002a: 1)

Konkrétní podobě oné obecné epistemologické shody, kterou dále budu pracovně nazývat *slabou syntézou*, se budu věnovat níže – zde snad postačí říci, že tato shoda spočívá v odmítnutí redukcionistického (a zejména technodeterministického) pohledu na nová média a v akcentu na umírněný sociálněkonstruktivistický přístup.

2. Studia nových médií a mediální studia

Sociologové, psychologové, politologové, právníci či například teoretici umění by jistě právem důrazně protestovali, kdyby si mediální studia chtěla metapole SNM přivlastnit. Navázanost velké části SNM na agendu mediálních studií je nicméně nepopíratelná a svým způsobem i nevyhnutelná. Již v polovině 80. let Ronald E. Rice (1984) konstatuje, že zkoumání nových médií musí být napojeno na tradice mediálních studií a komunikačního výzkumu, které SNM přinášejí oporu v podobě využitelných teoretických a metodologických východisek. Že k tomuto napojení skutečně došlo, potvrzují o dvě desetiletí později práce systematizující metapole SNM (Lievrouwová – Livingstoneová 2002a; Gauntlett – Horsley 2004; Lister a spol. 2009), autoři věnující se metateoretickým analýzám internetu (Kim – Weaver 2002; Dahlberg 2004) i poněkud mechaničtější analýzy publikační produkce naznačující například, že zhruba polovina textů věnovaných novým médiím vychází v mediologických žurnálech (Tomasellová – Lee – Baerová 2009).

Ronald Rice (1984) i Leah Lievrouwová a Sonia Livingstoneová (2002b) shrnují, že mediální studia a především americký komunikační výzkum se o nová média začínají

5 Tuto zřetelnou interdisciplinaritu lze nakonec ilustrovat i na situaci v českém akademickém prostředí. Ponecháme-li stranou technologicky a uměnovědně orientované zdroje, pak se problematice nových médií plně věnují žurnály *Cyberpsychology* (<http://www.cyberpsychology.eu/>) a *Masaryk University of Law and Technology* (<http://muji.law.muni.cz/>), formou tematických čísel časopisy *Sociální studia*, *Biograf* a dnes již nevycházející *Revue pro média* a v jednotlivých textech pak například *Mediální studia* a *Teorie vědy*. Pro dokreslení doplňme, že zmíněná „oborová nejasnost“ nutně necharakterizuje reflexi nových médií jako takovou – příkladem mohou být herní studia, jež se v rámci oblasti SNM začala formovat ke konci 90. let 20. století a jejichž tendence k oborovému osamostatnění je (vzhledem k jejich tematickému i k metodologickému zaostření) o poznání zřetelnější než v případě metapole SNM (srv. Švelch 2008).

zajímat v 70. letech, kdy se do fungování masových médií začíná poprvé promítat digitalizace a počítačové zpracování dat a kdy se v akademickém prostředí i na trhu začínají objevovat první náznaky toho, že počítače budou využívány i jako komunikační média. V rámci komunikačního výzkumu v té době začíná silit zájem o média, která nebyla zařaditelná mezi média masová – tedy o technologie, jež byly mediology povětšinou opomíjeny, protože, jak poznamenává Everett M. Rogers (1999), v rámci mediálních a komunikačních studií nenacházely patřičné specializační zázemí,⁶ a které byly spojovány s uvažovanou proměnou masové moderní společnosti v hierarchizovanou informační společnost, respektive heterarchizovanou síťovou společnost (Lievrouwová – Livingstoneová 2002b: 3).

Vznik a rozšíření nových médií vneslo do mediálních studií řadu nových impulsů a současně jim, řečeno s nadsázkou, poněkud zkomplikovalo život – nová média totiž jednak zproblematisovala terminologii, s níž mediální studia operovala, a jednak postavila před mediální studia nové otázky a úkoly.

Některé ze základních konceptů, na nichž mediální studia své vědění převážně o médiích zakládala, byly s příchodem nových médií rozmlženy, relativizovány a, jak tvrdí někteří kritici, leckdy i připraveny o letitou platnost.⁷ Nástup nových médií (a konkrétně síťových infrastruktur internetu) předně zintenzivnil diskuzi o aktivní, performativní povaze publik a zkomplikoval přehledné rozlišení kategorií publika a producentů mediálních obsahů. To se ve vztahu k novým mediálním technologiím a jejich uživatelům jeví být právě tak nedostačným jako samozřejmé rozlišení mediální technologie a jí neseného textu⁸ a jednoznačná distinkce mezi privátním a veřejným prostorem. Mnohost a mnohoznačnost nových médií, odvíjející se mimo jiné od univerzální, otevřené povahy digitálního kódu a charakterizovaná hybridizací a konvergencí mediálních forem, současně komplikuje otázky týkající se definice a rozlišení jednotlivých médií, což podtrhuje například debata, v níž je znovunalézáno a opětovně promyšleno napětí mezi technodeterministickými a sociálněkonstruktivistickými pohledy na mediální technologie (viz např. Dahlberg 2004; Chandler 1995). Na scénu se též znovu a vytrvale vrací i téma ideologie. Jeho „klasické“ uchopení kritickou teorií podle některých autorů odpovídá situaci rodící se s šířením nových médií právě tak málo, jako koncept jednosměrné masové komunikace (například podle Scotta Lashe (2002) kritika ideologie ztrácí v informační společnosti svou relevanci a musí být nahrazena kritikou informace). Podle dalších autorů naopak samo vyprávění o nových médiích coby vyprávění založené na rétorice novosti a odtržení od minulosti zasluhuje pozornost jako ideologická, mytizující narace (Flichy 1999; Robins – Webster 1999; Mosco 2004).⁹ A v neposlední

6 Podle Rogerse (1999) je studium komunikace tradičně rozštěpeno na studium masové komunikace a studium interpersonální komunikace, přičemž obě větve se jen málo setkávají jak na úrovni univerzitních programů, tak ve výzkumné praxi, jak podle něj dokazuje relativně malé množství vzájemných odborných citací. Nová média v tomto ohledu znamenají pro mediální a komunikační studia ne zcela přijatou, ale nepřehlédnutelnou výzvu tyto dvě separátní linie propojit.

7 Takové radikálně vyznívající teze o ztrátě schopnosti mediálních studií adekvátně reflektovat dění v mediální sféře i chápat jednání publik/ uživatelů nových médií vyslovují například David Gauntlett (2007) a William Merrin (2006a, 2006b), kteří rozpoutali diskuzi o takzvaných mediálních studiích 2.0. (srv. Macek 2007).

8 Se studiem nových, digitálních médií například vyvstává otázka, kterou vrstvu kódu považovat za „technologickou“ a kterou již za „obsahovou“ a jaký je mezi těmito vrstvami textuality vztah (podrobněji viz Macek 2010: 118–131).

9 Jaromír Volek (2003) v tomto ohledu navrhuje takřkajíc „třetí cestu“, kterou označuje jako post-kritickou perspektivu. Ta by měla zohledňovat jak Lashovy poznámky k de-transcendujícím dopadům informace, tak východiska kritiky ideologie. Post-kritická perspektiva přitom vychází z toho, „že kultura již není vnímána výhradně jako reprezentační prostor a média již nepředstavují oddělenou sféru, kterou bylo možné izolovat od sociálního i ekonomického života. Jinými slovy, připouští, že média opustila svou separovanou, do jisté míry privilegovanou pozici a vstoupila do sociálního, které de facto pohltila“ (Volek 2003: 31).

radě nová média přinášejí znovuoživení kritické politické ekonomie médií (Kahn – Kellner 2004; Mansellová 2004; Murdock 2007), která je nucena nejen reagovat na proměny, jež nová média vnášejí do ekonomické sféry, ale i na důsledky, které má mizení jasných hranic mezi producenty a příjemci sdělení i mezi jednotlivými mediálními technologiemi a formami například pro regulační mechanismy.

Současné regulační klima ukazuje, že je zjevně čím dále tím obtížnější rozlišit mezi médii nebo regulovat je na základě systémových rysů nebo technologie jako takové.

(Lievrouvová – Livingstoneová 2002b: 6)

Vzhledem k tomu, že mediální studia svými oborovými akcenty vykrývají jen část metapole SNM, je třeba si položit otázku, která témata jsou přednostně (i když třeba nikoli výhradně) právě v jejich oborovém perimetru.

V zásadě uspokojivou odpověď nabízejí Jaromír Volek, Jan Jiráček a Barbara Köpplová (2006), kteří nástup nových médií chápou jako „zkoušku dospělosti“ mediálních studií, jež by měla prověřit schopnosti oboru adekvátně a střizlivě reagovat na zásadní proměnu oblasti, již se mediální studia věnují. Vedle dvou klíčových otázek, jimiž tuto zkoušku rámuje (tedy zda nástup nových médií signalizuje zásadní společenskou změnu, nebo jen intenzifikuje principy industriálního kapitalismu, a zda si kritická teorie médií vystačí se stávajícími teoretickými východisky, nebo bude muset přistoupit k jejich revizi), přitom Volek, Jiráček a Köpplová navrhuje několik konkrétnějších tematických okruhů, v nichž by se mediální studia měla novými médii podrobněji zabývat:

- podíl nových médií na nárůstu nepřímých (tj. komunikačními technologiemi zprostředkovaných) sociálních vztahů;
- povaha vztahu obsahů nových médií a klasických masových médií;
- vliv nerovného přístupu k novým médiím na politickou a veřejnou komunikaci a na sociální nerovnosti jako takové a vliv nových médií na proměnu nerovného charakteru globálních komunikačních toků;
- proměna jednání publik v souvislosti s nástupem nových médií a mocenské konsekvence této proměny.

Tento tematický průřez opírají o požadavek celostního přístupu:

[Ch]ování médií, respektive systém produkce, distribuce a recepce mediálních obsahů, je v zásadě determinováno vztahy mezi státem, ekonomikou, každodenními sociálními praxemi a dominantními komunikačními/ informačními technologiemi. Jinými slovy, studium médií by mělo zůstat neoddelitelně spjato se studiem společnosti, ekonomiky a politiky.

(Volek – Jiráček – Köpplová 2006: 18)

Výzvy a nové cíle, které mediálním studiím přináší mediology přijímaná výše ze SNM, jsou dnes pojmenovány patrně důsledněji než výše zmíněné neuralgické body, s nimiž je spojena oborová zkouška dospělosti. Mediální studia jsou během posledních dvou dekad, v jejichž průběhu se nová média postupně stala jen těžko opominutelnou součástí

technologického a kulturního hlavního proudu, svědky prakticky kontinuálního přísunu nových námětů a inspirací. Jejich společnou charakteristikou je tendence zahrnout téma nových médií mezi standardní oborová témata a současně inovovat stávající konceptuální a teoretický aparát a vypořádat se s tématy technologické změny, šíření technologických inovací a jejich kulturní adopce (což jsou témata, jež v mediálních studiích bývala spíše na okraji zájmu).

Je nepochybné, že cesta k vypořádání se s novými otázkami na sebe bere podobu debaty o revizi konceptuálního aparátu sloužícího k teoretickému popisu médií, jimi nesených obsahů a jejich publik či uživatelů – a tedy že před úkoly spojené s novými médii se mediální studia mohou postavit jen pokud překonají své výše zmíněné konceptuální limity. V tomto textu nicméně nesměřuji k formulování takové teoretické revize, ale výhradně k zachycení historických souvislostí, v nichž se odehrává tato diskuze, jež probíhá již od 80. let 20. století (a po přelomu tisíciletí zřetelně zintenzivňuje). Je to totiž, jak věřím, právě i historie SNM, jež v sobě skrývá jeden z klíčů k uspokojivému překonání vnořivších se nejistot. I přes velkorysou tematickou a interdisciplinární rozkročenost SNM a i přesto, že oborová identita tohoto metapole bádání je přinejmenším nedořešená, lze totiž hovořit o jistých distinktivních rysech, jež SNM jakožto pole akademické diskuze charakterizují. Jak bylo naznačeno výše: zájem o nová média je v rámci SNM formulován a naplňován jistými, v řadě ohledů charakteristickými způsoby, které rozhodně stojí za bližší pohled. Je to právě historie tohoto zájmu, jež dovoluje pochopit, které síly metapole SNM utvářely a jak a proč se tyto vlivy zřetelným způsobem vpisují do vědění, jež o nových médiích společenské vědy produkují.

3. Periodizace vývoje studií nových médií

Počátky SNM jsou na základě různých kritérií spojovány s řadou textů a s řadou jmen. S průkopnickými studii, jež se v 60. letech věnovaly počítači mediované textualitě a komunikaci a mezi něž patří například studie Theodora Nelsona (1965) nebo Josepha Licklidera (Licklider 1990 [1960], Licklider – Taylor 1990 [1968]). S pilotními výzkumy počítačově zprostředkované komunikace, které probíhaly od konce 70. let a z nichž jsou nejčastěji připomínány práce Starr Roxanne Hiltzové a Murrayho Turoffa (1993 [1978]), Sherry Turkleové (2005 [1984]) a Lee Sproullové a Sary Kieslerové (1986, 1991). Nebo například s knihou Ronalda Rice *The New Media* (1984), která jako první explicitně pracovala s novými médii jako s mnohvrstevnatým sociotechnickým fenoménem a která tak v zásadě předznamenala charakter jejich pozdějšího „zralého“ sociálněvědního zkoumání. Jakákoli snaha o nalezení nultého bodu, o pojmenování jasného počátku SNM, je nicméně problematická a svým způsobem i zbytečná – každý takový nultý bod, byť sebelépe obhájený, je nutně arbitrární, jak konstatují Lievrouwová a Livingstoneová (2002b: 2), a navíc definování jasného počátku poněkud deformuje optiku, kterou je při pohledu na SNM (a jejich raný vývoj) vzhledem k jejich interdisciplinární povaze vcelku patřičně pohlížet. Nultý bod, první – zakládající – text, prvopočátek v jakékoli konkrétní podobě, pohled na SNM centralizuje a vede k tendenci hledět na toto metapole jako na v zásadě lineární řetězec textů, v jistém smyslu kompaktní a jednotný. Tak tomu ovšem zcela jistě není – SNM, jež se rodí na okraji akademického mainstreamu a zčásti dokonce mimo hranice akademické rozpravy, mají spíše podobu postupně se spojujících inspiračních i argumentačních linií, jež pozvolna, od 80. let, konstituují základ toho, o čem je od konce následující dekády možno mluvit jako o kánonu.

Nejednoznačnost „jasného počátku“ ovšem nebrání tomu, abych ve vývoji SNM načrtl několik etap, jež umožní v přijatelném zjednodušení nahlédnout proměny pravidel, jimž se pole akademického sociálněvědního zájmu o nová média podřizovalo.

Periodizací vývoje SNM byla vypracována celá řada (viz např. Millarch 1998; Silver 2000a, 2004; Guraková 2004; Wellman 2004; Gauntlett 2007). Tyto periodizace většinou ale sledují buď jen některé vybrané rysy diskuze o nových médiích (například posun od spekulativnosti k empirickému realismu, viz Millarch 1998), nebo se soustředí jen na konkrétní technologie (např. Wellman [2004] pracuje pouze s výzkumem internetu). Proto pro potřeby tohoto textu formuluji periodizaci vlastní, jež lépe poslouží dalšímu výkladu.

tabulka 1: *Etapy vývoje studií nových médií*

60. léta – počátek 90. let 20. století	Etapa okrajového zájmu	<i>První hypertextová rozhraní, sálové počítače, vznik mikropočítačů a počítačových sítí</i>
Polovina 90. let 20. století	Sborniková konjunktura	<i>Zpřístupnění internetu veřejnosti, rychlý úvodní růst počtu uživatelů internetu</i>
Konec 90. let 20. století	Etapa akademické normalizace	<i>Mobilní telefonie, digitální videoformáty (DVD), internet a osobní počítač se proměňují v běžnou součást každodennosti</i>
První desetiletí 21. století	Etapa hledání slabé syntézy	<i>Dotcomová krize, prakticky plná penetrace internetu v západních zemích, online sociální sítě...</i>

Prvním obdobím, k němuž obracím pozornost, je období, jež předchází 90. letům (během nichž byl veřejnosti zpřístupněn internet, kdy se začal šířit a kdy se společenské vědy začaly o nová média zajímat souvisle a intenzivně). V této *etapě okrajového zájmu* hraje sociálněvědní reflexe nových médií v rámci společenských věd zřetelně marginální roli a nová média jsou tak de facto tematickou kuriozitou. Nicméně právě během této etapy je položen tematický a konceptuální základ SNM.

Etapa druhá, *etapa sbornikové konjunktury*, je charakteristická množstvím vycházejících antologií věnujících se novým médiím – autoři textů, kteří se snažili zachytit překotnost probíhajících změn a co nejrychleji uvést nová témata v akademický život, jejich prostřednictvím obešli zdoluhavost žurnálového publikování, jež bylo navíc komplikováno buď neexistencí, nebo později omezeným počtem recenzovaných žurnálů věnovaných této problematice. Právě tuto etapu lze považovat za moment, v němž se začíná ustavovat širší personální a institucionální zázemí akademického pole SNM.

Pro třetí etapu, kterou zde nazvu *etapou akademické normalizace*, je charakteristická normalizace akademického provozu, spojená s nárůstem počtu recenzovaných žurnálů z oblasti SNM, s hledáním „střízlivého“ přístupu ke zkoumané problematice a s razantním růstem počtu empirických výzkumů.

Je-li třetí etapa podřízena důrazu na hledání empiricky podloženého realismu, pak určující rys etapy čtvrté, jejíž počátek kladu do prvních let 21. století a v níž se SNM nacházejí dodnes, je poněkud méně zřetelný. Toto období *etapou hledání slabé syntézy* nazývám proto, že SNM k zásadnější teoretické a tematické syntéze fakticky nesměřují. Syntéza, která probíhá, má podobu hledání volnější, obecnější teoretické a terminologické shody a její manifestací jsou publikace přehledového charakteru, studie reflektující a organizující historii metapole SNM, slovníky a čítankové publikace ustavující oblast textuálního kánonu SNM.

Navržená periodizace pochopitelně není o nic méně arbitrární než onen zmiňovaný příslušný „první text“. Hranice mezi jednotlivými etapami jsou nezřetelné, rysy charakteristické pro jednu etapu často přetrvávají – třeba v oslabené podobě – v etapě následující. Rozdělení vývoje SNM do čtyř etap, jež přináší jistá nutná zjednodušení, nicméně slouží především přehlednější organizaci dalšího výkladu, jehož cílem je zachytit a ilustrovat nejvýraznější trendy, jež vývoj SNM provázely a formovaly.

4. Etapa okrajového zájmu

Raná etapa společenskovedné reflexe nových médií je předně charakteristická zřetelně okrajovým postavením tématu v rámci mediálních a komunikačních studií (respektive společenských věd jako takových). Když v roce 1984 publikuje Ronald E. Rice svůj přehledově pojatý sborník *The New Media: Communication, Research and Technology*, konstatuje, že novým médiím je v oblasti komunikačního výzkumu věnována jen minimální pozornost. A to i přes rapidně se zvyšující počty osobních počítačů v amerických kancelářích i domácnostech a navzdory tomu, že dominance masových médií je v první polovině 80. let narušena nástupem dalších komunikačních médií, jako jsou videotext, videodisky,¹⁰ první síťová komunikační rozhraní a kabelová televize. „Zatím je zde jen několik málo publikací o nových médiích, které vycházejí z komunikační perspektivy,“ poznamenává Rice na základě analýzy publikační činnosti v oblasti komunikačního výzkumu a dochází k závěru, že nová média jsou tematizována na jedné straně laicky a manažersky orientovanými texty a na straně druhé „velmi abstraktními nebo obecnými výpověďmi o budoucnosti kancelářské práce“ (Rice 1984: 9). A pakliže jsou konkrétně počítače tematizovány v souvislosti s komunikací, děje se tak do první poloviny 80. let převážně z pozic, jež jsou vůči mediálním studiím a komunikačnímu výzkumu vlastně vnější:

[J]e důležité zdůraznit, že výzkumníci vně pole komunikačního výzkumu se některými aspekty nových médií zabývali již od raných šedesátých let. Většina této pozornosti se samozřejmě soustředila na počítač – a to nikoli jako na komunikační médium, ale jako na informační procesor, výpočetní zařízení a simulátor lidských mentálních funkcí.

(Rice 1984: 23)

10 Analogové optické nosiče určené primárně k přenosu videozáznamu, od konce 70. let prodávané především v Japonsku a jihovýchodní Asii a v menší míře rovněž ve Spojených státech. Tyto disky o velikosti dlouhohrajících desek (vizuálně podobné o něco mladšímu a menšímu kompaktnímu disku) byly rovněž využívány jako datové nosiče pro mikropočítače a herní konzole. Například formát LaserDisc, který byl uveden na trh poprvé v roce 1978 pod názvem Discovision, byl ve východoasijských zemích jeden z dominantních nosičových formátů až do nástupu DVD v 90. letech minulého století.

K významnějšímu nárůstu publikací věnujících se novým médiím v první etapě SNM tak dochází až později, od konce 80. let, přičemž jistý nezáměr společenskovedních oborů je možno vysvětlit dvěma skutečnostmi.

První souvisí s tím, že nová média jsou v této etapě stále ještě vzdálena samozřejmému postavení v rámci kulturního a technologického hlavního proudu a jak ona sama, tak jejich uživatelé jsou stále v postavení svého druhu tematické kuriozity.

Důvodem druhým bylo, že akceptaci nových médií jako relevantního problému poněkud komplikovala „kontaminace“ odborné rozpravy ideologicky vyhocenými, povětšinou zřetelně spekulativními politickými a subkulturními diskurzů. Nezáměr společenských věd byl, jinými slovy, do určité míry vyvažován pozorností vycházející z mimoakademického prostředí – a skutečnost, že rodící se akademická reflexe nových médií tak byla v této době mimoakademickými, vernakulárními diskurzů ovlivněna a současně fakticky přehlušena, jen podtrhoval její okrajové postavení vzhledem k ustaveným společenskovedním oblastem.¹¹

Vedle politických diskurzů, které zmíním dále, hrály ve vernakulárním poli patrně nejzásadnější roli diskurzů kyberkulturní. Aniž bych se jim zde zamýšlel věnovat důkladněji,¹² připomenu, že jako ranou kyberkulturu označují širší oblast diskurzů a kulturních praxí rozvíjených rozmanitými subkulturami a societami formujícími se od počátku 60. let především okolo počítačových a síťových technologií. Raná kyberkultura se zásadním způsobem podílela na kulturním ustavování nových médií a ve své vrcholné fázi, v 80. letech a v první polovině devátého desetiletí 20. století, otevřela novým médiím cestu do oblasti populární kultury a současně i do hlavního kulturního proudu. Její diskurzů – ať už jejich mluvčími byli členové hackerských a technologických subkultur, autoři kyberpunkové fikce nebo vlivní veřejní proponenti internetu a počítačových technologií označovaní jako *digerati*¹³ – přitom byly mimo jiné charakteristické futurismem, zřetelnou polarizací mezi technologickým optimismem a pesimismem a technologickým determinismem (odrážejícím se v předpokladu, že nová média jsou zdrojem nastupující dramatické proměny společnosti ve všech jejích úrovních – od roviny individuálních identit po rovinu globálního světového uspořádání).

Ve vztahu k SNM sehrávají kyberkulturní diskurzů roli jednoho z inspiračních zdrojů – SNM v 90. letech částečně staví konceptuální aparát na kyberkulturní terminologii

11 Na vernakulární diskurzů pochopitelně nelze aplikovat kritéria, která uplatňujeme při hodnocení adekvátnosti či platnosti akademických teorií. Vernakulární teorie se, jak upozorňuje Henry Jenkins (1999), od teorií podřizujících se akademickým standardům a řádu toho kterého akademického diskurzů liší jazykem, publikem, ambicemi i otázkami, které kladou – spíše než analytickým popisem sociotechnického světa jsou v tomto případě zkrátka obhajobou určité jeho kýžené, více či méně vzdálené budoucí varianty, a tak je na ně – v souladu s Geertzem navrženou definicí ideologie jako mocenské instance jazyka (Geertz 2000) – důležité kriticky nahlížet jako na vyprávění ideologická.

12 Podrobně se jim věnuji v diplomové práci *Raná kyberkultura* (Macek 2004) a v disertaci v podkapitole *Vernakulární diskurzů* (Macek 2010: 32–38), v nichž mimo jiné zachycuji historický vývoj a základní rysy této linie neakademických diskurzů sehrávajících zásadní roli při ustavování kulturní identity nových médií. Ve starším z obou textů (Macek 2004) nicméně nehovořím o diskurzůch, ale o naracích; s odstupem času, s přihlédnutím k zavedené společenskovední terminologii i vzhledem k tomu, jak diskurzů chápe např. Michel Foucault (1994), zde raději před termínem narace upřednostňuji termín diskurzů.

13 Neologismus utvořený spojením slov *digital* a *literati*. Ve veřejném prostoru velmi vlivní autoři z IT prostředí a ekonomických, vydavatelských, akademických, subkulturních a v neposlední řadě i politických kruhů, kteří se v první polovině 90. let stavěli do role veřejných obhájců a popularizátorů světa nových médií a jimž se dařilo protlačit téma nových médií z hranic ghetta specifických subkulturních, akademických a ekonomických diskurzů směrem k diskurzům hlavního kulturně-společenského a politického proudu. K rétorice *digerati* podrobněji viz Macek 2010, s. 38–41.

a akademické a neakademické pole k sobě v případě tematizace nových médií přinejmenším do poloviny 90. let mají velmi blízko. Hranice mezi oběma kulturními světy je v této době natolik nezřetelná, že ji nakonec nemá smysl jakkoli striktněji rýsovat.¹⁴ Nelze tak například nevidět souvislost mezi nezanedbatelným autorským entuziasmem, jenž SNM charakterizoval především v období sborníkové konjunktury, a kyberkulturním vzrušením z „nevyhnutelně nadcházející“ technologické transformace známého světa.

Z širší historické perspektivy ale kyberkulturní diskurzy pomáhají ukázat, jak se během 90. let SNM postupně posouvají směrem k empirické střízlivosti, a dovolují tak podtrhnout rostoucí kritičnost autorů zabývajících se novými médii – vývoj SNM lze v tomto ohledu chápat i jako postupnou snahu o odmítnutí technologického determinismu a spekulativního, ideologizujícího futurismu.

O tom, do jaké míry se striktně akademické studie zabývající se novými médii lišily od vernakulárních diskurzů, svědčí již zmiňovaný sborník *New Media* (Rice 1984). Ten v mnoha ohledech předznamenává diskuzi, jež se zřetelněji začala rozvíjet zhruba o dekádu později. Rice explicitně provazuje zkoumání nových médií s tradicí komunikačního výzkumu a mediálních studií a konstatuje, že stávající mediologické koncepty a teorie při zkoumání nových médií jsou a budou velmi nápomocné. Zároveň ale formuluje předpoklad, že s novými médii přicházejí nové formy sociálního jednání a že do středu našeho zájmu nová média znovu a v nových technologických souvislostech posouvají interpersonální komunikaci. S ohledem na to je podle Rice velmi pravděpodobné, že výzkumníci nejenže budou muset reformulovat teorie rozvíjené v souvislosti s výzkumem masových médií, ale budou muset rozvíjet koncepty a metody zcela nové. Jedním z nových důrazů, které by v souvislosti s novými médii měly z komunikačního výzkumu vzejít, by měl být důraz na zohlednění vlastností technického artefaktu – klasický komunikační výzkum se v souvislosti s rozhlasem a televizí primárně soustředil na „jejich organizaci, užití, obsah a účinky“ (Rice 1984: 18), ale vlastnosti komunikačního kanálu jako klíčovou proměnnou spíše opomíjel. V případě nových médií se „samozřejmou znalostí“ vlastností komunikačního kanálu počítat nelze – nová média zahrnují na jedné straně designově rozmanité technologie a současně umožňují různé formy technologické konvergence, a proto je nutno technické vlastnosti média vrátit zpět do hry.

Rice nicméně odmítá technodeterministická východiska – studium nových médií podle něj musí zahrnovat rovněž výzkum užití, regulačních rámců i širších sociálních souvislostí, do nichž nová média vstupují. Rice tak patrně jako první, jak podotýkají Lievrouwová a Livingstoneová (2002b: 1, 6), rozvíjí myšlenku celostního pohledu na nové informační a komunikační technologie.

Jedním z pojitků mezi akademickými a vernakulárními diskurzy byla, jak je řečeno výše, orientace na budoucnost. V případě akademické reflexe je tato orientace motivována především potřebou poskytnout vodítka pro probíhající technologický výzkum a rodící se politickou regulaci. Snaží-li se Rice pohledu do budoucnosti spíše vyhnout, pak S. Roxanne Hiltzová a Murray Turoff, autoři další klasické práce, monografie *The Network Nation: Human Communication via Computer* (Hiltzová – Turoff 1993 [1978]), otevřeně pracují

14 Jenkins (1999) toto dokladuje na příkladu N. Negroponteho, děkana jedné z fakult MIT, pišícího v 90. letech teoreticky ambiciózní publicistiku pro magazín *Wired*. A obdobná nejistota, týkající se toho kam a podle jakého klíče řadit ty které autory, nakonec může provázet i promyšlení tezí například Arthura Krokera a Michaela Winsteina (1994), Howarda Rheingolda (1993) či Williama Mitchella (1992, 1995), kteří jsou rovněž spojeni jak s univerzitním, tak s mimoakademickým publikačním prostředím – jejich texty, stejně jako ty Negroponteho (2001 [1995]), významně ovlivnily a do jisté míry stále ovlivňují akademickou publikační produkci týkající se nových médií a jsou opakovaně zmiňovány jako součást postupně sedimentujícího kánonu SNM.

s tofflerovsky laděnou futurologií. Hiltzová a Turoff, rozvíjející postřehy sociologů Marka Granovettera (1973), Paula Cravena a Barryho Wellmana (Craven – Wellman: 1973, cit. z Hiltzová – Turoff 1993) o síťové povaze sociálních vztahů v moderní společnosti, předkládají bystrou a v řadě ohledů překvapivě detailní vizi, v níž rozvíjejí předpoklad, že počítačové sítě budou v blízké budoucnosti sloužit jako rutinně užívané komunikační prostředí.¹⁵ Hiltzová a Turoff předjímají, že počítač připojený do komunikační sítě nejenže (oproti telefonu a klasické poště) zásadně zlevní komunikaci a ovlivní komunikační vzorce, ale rovněž že bude mít vliv na komunitní komunikaci a na způsoby utváření a udržování sociálních skupin a politických a zájmových uskupení, bude mít dopad na konzumaci starších mediálních forem, otevře cestu k decentralizaci dosud centralizovaných organizací, otevře cestu ke zvýšení podílu práce vykonávané z domova a v neposlední řadě nabídne znevýhodněným skupinám a jedincům nové způsoby pro plnohodnotnější zapojení se do sociálního a ekonomického života. Stejně jako Rice se i Hiltzová s Turoffem vyhýbají svodu technodeterministické argumentace, což je zřetelné z jejich konstruktivisticky motivovaného argumentu, že nevhodná regulační rozhodnutí mohou způsobit, že počítačové komunikační sítě prohloubí sociální a ekonomické nerovnosti, zintenzivní odliv obyvatelstva z městských center a budou sloužit jako nástroj cenzury a dohledu umožňující bezprecedentními způsoby narušovat soukromí.

Poměrně specifickou roli mezi iniciačními texty SNM sehrál *Manifest kyborgů* Donny Harawayové (2002 [1985]). Provokativní esej, kterému již byla v českém akademickém prostředí věnována poměrně detailní pozornost,¹⁶ byl primárně zamýšlen jako kritika essentialistických proudů feministické teorie. V kontextu SNM ovšem sehrál zásadní úlohu, protože obrátil pozornost k problematice vztahu technologií, tělesnosti a genderové identity a současně do společenskovedné diskuze vnesl původně kybernetický koncept kyborga. Specifičnost tohoto stylisticky exaltovaného, ironicky laděného textu spočívá v tom, že zasáhl nejen do akademické, ale i do vernakulární (kyberkulturní) roviny rozpravy o nových médiích.

Zřetelně odlišný přístup k tematizaci vztahu technologie a identity rozvinula v jiném z klasických textů raného období socioložka a psycholožka Sherry Turkleová – její monografie *The Second Self* (Turkleová 2005 [1984]), založená na kvalitativní empirii a ukotvená v psychoanalytickém diskurzu, otevřela cestu k výzkumu psychologických aspektů užití nových médií. Turkleová, zkoumající na přelomu 70. a 80. let dětské uživatele osobních počítačů (konkrétně uživatele výukového programu Logo, jehož autorem byl matematik a didaktik Seymour Papert), zvolila ve své době neobvyklý úhel pohledu – na osobní počítač pohlížela nikoli jako na technologický artefakt, ale jako na evokativní objekt a na práci s ním jako formu projekce. Ve středu jejího zájmu tak byla výhradně interakce mezi uživateli a počítači: „Jejich styl programování byl proměnlivý a výmluvný. Počítač sloužil

15 V době, kdy Hiltzová a Turoff svou studii psali, měli přístup k počítačovým sítím řádově stovky uživatelů převážně z univerzitního a vojenského prostředí; první laické veřejnosti dostupné síťové rozhraní, takzvaný *Bulletin Board System*, bylo zprovozněno v tomtéž roce, kdy Hiltzová a Turoff publikují svou knihu, a o zpřístupnění pozdějšího *Internetu* veřejnosti začalo být důsledněji uvažováno až na konci 80. let.

16 *Manifest kyborgů* byl přeložen do češtiny a v roce 2002 publikován v *Sociálních studiích* (Harawayová 2002, přel. Jolana Navrátilová) a současně byl v českém prostředí několikrát zevrubně interpretován (např. Navrátilová 1998, 2002; Macek 2003, 2004) a stal se pevnou součástí domácích kurikul společenskovedních i uměnovědních oborů dotýkajících se nových médií. To jen podtrhuje inspirativnost a zároveň i mnohoznačnost Harawayové provolání, které díky své metaforické povaze odolává času snáze než empirické či v klasicky akademickém slova smyslu teoretické texty.

[...] jako Rorschach a programování bylo jednou z nejsilnějších manifestací jeho projekční síly“ (Turkleová 2005: 11).

Knihy *The Network Nation* a *The Second Self* i esej *Manifest kyborgů* měly na SNM podobně formativní vliv jako Riceův sborník *The New Media* – staly se základem tematických linií, jimiž se měla reflexe nových médií začít v následující dekádě ubírat. Zatímco Rice předznamenal hledání holistického přístupu k novým médiím a explicitně propojil reflexi nových médií s tradicí mediálních studií a komunikačního výzkumu, Harawayová a Turkleová obrátily pozornost ke vztahu technologií, individuální identity a tělesnosti a Hiltzová a Turoff vyzdvihli jako jedno z ústředních témat problém komunitní komunikace, respektive počítačově mediované skupinové interakce.

Posledním klíčovým tématem, které je v raném období SNM otevřeno, je téma „nové“ textuality, spojené primárně s promyšlením konceptu hypertextu, formulovaného počátkem 60. let Theodorem Nelsonem (Nelson 1965).¹⁷ Této problematice se – v návaznosti na první praktické aplikace v 60. letech a následné šíření uživatelských hypertextových aplikací pro osobní počítače v letech 80. – ujímají autoři z oblasti literární teorie a mediálních studií, přičemž převážně časopiseckou a konferenční produkci, jež na konci 80. let zřetelně sílí, završují na počátku deváté dekády dvě monografie. *Writing Space* (2001 [1991]) Jaye Davida Boltera i *Hypertext* (2006 [1991]) George P. Landowa shodně provázaly Nelsonovy postřehy týkající se textuality nových médií s koncepcemi francouzských strukturalistických a poststrukturalistických kritiků a aplikovaly jednak tuto syntézu na soudobé hypertextové systémy a současně nabídly (ve srovnání s texty digerati střízlivou, ale přesto znatelně optimistickou) predikci, v níž měla hypertextová média v blízké době převzít roli médií dominantních.

Stranou by zde zcela jistě nemělo zůstat, že raná sociálněvědní reflexe nových médií zahrnuje i kritické hlasy, z nichž ty patrně nejvýraznější patří britským sociálním teoretikům Kevinu Robinsovi a Franku Websterovi a americkým výzkumníci Lee Sproullové a Saře Kieslerové.¹⁸

Sproullová a Kieslerová (1986, 1991) na základě empirických šetření formulují *teorii příznaků redukce sociálního kontextu* (*reduced social context cues*). Autorky jsou kritické v tom smyslu, že do kontrastu vůči převládajícímu optimistickému náhledu na nová média staví tezi, že počítačově mediovaná komunikace je s ohledem na anonymitu aktérů a související oslabení sociální kontroly potenciálním zdrojem antinormativního jednání.

Kriticismus Franka Webstera a Kevina Robinse (Webster – Robins 1986; Robins – Webster 1989) je komplexnější. Je kriticizmem pevně usazeným v teorii, v širší sociologické rozpravě – a kořeny má v principiální nedůvěře vůči atmosféře vzrušení z informačních technologií a z proklamovaného nástupu informační společnosti. Webster a Robins se vymezují proti spekulativní futurologii a nepodloženému technooptimismu spojenému s předpokladem, že nová média jsou jednak *de facto* příznakem nevyhnutelného pokroku

17 Jako hypertext je označován nehierarchický, nesequenční a v ideálním případě decentralizovaný text sestávající z jednotlivých, vzájemně propojených textových bloků (lexií). (Podrobněji k hypertextu viz Landow 2006).

18 Robins a Webster zcela jistě nejsou jedinými Brity, kteří se v 80. letech zabývali novými informačními a komunikačními technologiemi – zde jsou uvedeni především jako reprezentanti teoreticky podložené nedůvěry v dobou převládající technooptimismus. O tom, že se britští akademici tematice nových médií nevyhýbali, svědčí mimo jiné rozsáhlý, státem štědře podporovaný projekt výzkumný *PICT* (*The Programme on Information and Communication Technologies*), probíhající pod vedením Steva Woolgara v letech 1985–1995. Klíčové výstupy z tohoto programu, sborníky *Information and Communication Technologies – Visions and Realities* (Dutton 1996) a *Society on the Line* (Dutton 1999), byly nicméně publikovány až po skončení projektu ve druhé polovině 90. let.

a jednak racionálním technickým řešením ekonomické recese 70. a 80. let. Podstatné rovněž je, a to je spojuje s Ronaldem Ricem, že Webster a Robins odmítají nahlížet na nová média optikou „dopadů“ – a tedy jako na fenomén, který ve vztahu ke společnosti sehrává roli nezávislého, vnějšího činitele.

[N]echceme tvrdit prostě to, že nové technologie přinášejí nepříjemné důsledky. Náš argument je [...], že technologie je integrální součástí společnosti, že technologie zahrnuje společenské hodnoty. Naším tématem je, že technologie [...] jsou součástí společenského procesu a že jejich vynětí z tohoto kontextu vede k jejich nepochopení.

(Webster – Robins 1986)

Při zpětném pohledu se zdá, jako by Webster a Robins ve své kritické analýze politických diskurzů věnujících se v 80. letech informačním a komunikačním technologiím předem formulovali kritické argumenty proti proroctvím z publikačních dílen amerických *digerati* – proti kyberkulturní rétorice digitální revoluce, která byla s nástupem internetu oživena s překvapivou silou, proti znovu se vracejícímu technodeterminismu, proti argumentům o přirozeně demokratických a osvobozujících technologiích. Tedy proti tezím, jež charakterizovaly diskurzy obklopující nová média v 90. letech.

Je příznačné, že tyto kritické hlasy byly v období rané reflexe nových médií vedle těch nadšených, revolucionářských, slyšet vlastně jen málo, pokud vůbec. Ale lze bez obav konstatovat, že základní kritické argumenty, které budou SNM provázet dále, byly formulovány již v 80. letech.

5. Sborníková konjunktura

V rámci společenských věd původně spíše marginální téma nových médií se od počátku 90. let v publikační agendě začalo prosazovat stále snadněji – informační a komunikační technologie viditelně vstoupily i do světa společenských vědců. Víze informační společnosti, tematizovaná ekonomy a sociology již více než dvě dekády (srv. Webster 2006) a ve své abstrakci snad poněkud vzdálená každodennosti, se zhmotnila v osobním počítači, který byl během 80. let zbaven nálepky drahé, svérázné hračky a stával se neodmyslitelnou součástí kancelářské práce. A počítačové sítě, o nichž psali Hiltzová s Turoffem, se (i když zdaleka ne tak rychle, jak tito autoři v roce 1978 předpokládali) skutečně začaly prosazovat jako dostupné komunikační médium.¹⁹ Kombinace několika faktorů, mezi kterými byly přechod ke grafickým rozhraním operačních systémů a World Wide Webu, v té samé době ulehčila adopci nových médií ze strany uživatelů – adopci, jež byla masivně podporována mediální i politickou agendou (Fischerová – Wright 2001). Nová média – v dané chvíli zastoupená především osobním počítačem připojeným k síti – se rychle začala stávat součástí každodennosti.²⁰

19 Sítě založené na protokolu TCP/IP, souhrnně označované obvykle právě jako internet, byly do konce 80. let dostupné pouze v prostředí západních a posléze i východoasijských univerzit. Otevírány komerčním zájmům byly postupně od roku 1988. Ve Spojených státech, které vývoj internetu fakticky kontrolovaly a určovaly, bylo výzkumné a edukační směřování internetu (resp. NSFNetu, později ANSNETu, jak byla označována páteřní síť spravovaná americkou Národní vědeckou nadací, NSF) opuštěno mezi lety 1992 (kdy byl americkým kongresem přijat zákon umožňující propojení NSFNetu s komerčními sítěmi) a 1995 (kdy byla NSF odebrána správa páteřní sítě) (srv. Abbateová 1999; Greene – Landweber – Strawn 2003).

20 V USA v letech 1995–1999 stoupl zastoupení uživatelů internetu v populaci z 9 % na 56 % (Moskalyuk 2006).

Pro kyberkulturní diskurzy znamenal tento vývoj konec exkluzivity – tak jako se součástí mainstreamu stávala nová média, vplynuly do hlavního proudu i diskurzy technologických subkultur (Macek 2004). Akademická společenskovedná reflexe nových médií naopak v tomto okamžiku zažila razantní konjunkturu, během níž se, jak ukazuje David Silver (2004), zformovaly tematické, institucionální i personální základy metapole SNM.

Exploze zájmu netechnických oborů o nová média měla ve svém počátku poměrně specifickou podobu: mezi lety 1994–1998 bylo velkými vydavatelskými domy publikováno více než půl druhé desítky antologií věnujících se výhradně problematice nových médií.²¹

Příklon ke sborníkovému publikování lze, jak už bylo řečeno výše, vysvětlit neexistencí specializovaných tištěných recenzovaných žurnálů a zdoluhavostí recenzních procedur v již existujících sociologických, mediálněvědných, psychologických a dalších oborových periodikách – autoři sborníkových textů zkrátka na živelně se rozvíjející situaci reagovali nejflexibilnějším možným způsobem, který se nabízel (Silver 2004). Svou roli, jak poznamenává Chris Toulouse, editor jedné z těchto publikací, sehrála současně nedůvěra akademických autorit v nově se rodící publikační rutiny a online odborné časopisy, které v té době začínaly být zakládány, i v informační a komunikační technologie jako takové²² (Toulouse in Toulouse – Luke 1998: 7). Sborníky se tak při zpětném pohledu zdají být pochopitelnou a v situačním kontextu přiměřenou volbou – byly konvenčními, tištěnými publikacemi, procházely recenzním řízením odpovídajícím standardům velkých vydavatelských domů, oproti oborovým žurnálům nebyly svazovány požadavky „oborové čistoty“ a v neposlední řadě byly publikovány poměrně rychle, v horizontu měsíců.

Za první z vlny připomínaných antologií lze považovat sborníky *Cybersociety: Computer-mediated Communication and Community* (Jones 1994) a *Flame Wars: The Discourse of Cyberculture* (Dery 1994), které byly následovány dalšími – *The Cultures of Computing* (Starová 1995), *Internet Culture* (Porter 1996), *Cultures of the Internet: Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies* (Shields 1996), *Cyberfutures: Culture and Politics on the Information Superhighway* (Sardar – Ravetz 1996), *Cyberspace/ Cyberbodies/ Cyberpunk: Cultures of Technological Embodiment* (Featherstone – Burrows 1996), *Information and Communication Technologies – Visions and Realities* (Dutton 1996), *Wired Women: Gender and New Realities in Cyberspace* (Chernyová – Weissová 1996), *High Noon on the Electronic Frontier: Conceptual Issues in Cyberspace* (Ludlow 1996), *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety* (Jones 1997), *Virtual Politics: Identity and Community in Cyberspace* (Holmes 1997), *Culture of the Internet* (Kieslerová 1997), *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer Mediated*

21 Ne snad, že sborníky věnované novým médiím dříve nevycházely – ostatně už Riceova publikace *New Media* (Rice 1984) má sborníkový charakter. Do roku 1994 lze nicméně hovořit – pokud mohou soudit na základě svých zdrojů – spíše o jednotlivých publikačních událostech než o souvislé publikační vlně. Mezi sborníky zařaditelné do oblasti SNM a publikované před rokem 1994 lze kromě zmíněné Riceovy antologie zařadit například tyto tituly: *Cyborg Worlds: The Military Information Society* (Levidow – Robins 1989), *Cyberspace: First Steps* (Benedikt 1991), *Hypermedia and Literary Studies* (Delany – Landow 1991), *Thinking Robots, an Aware Internet, and Cyberpunk Librarians* (Wolf 1992) a *Sociomedia: Multimedia, Hypermedia, and the Social Construction of Knowledge* (Barrett 1992).

22 „Děkaní, habilitační komise i akademická vydavatelství jsou zděšení tím, že ztrácejí kontrolu nad autentizačními procesy, když přitom celé své kariéry posilování této kontroly zasvětili. Podezřívavost jen bují. Neexistuje sice žádný důvod, proč by ‚peer review‘ prostřednictvím Internetu mělo fungovat hůř než prostřednictvím klasické pošty, a přesto okolo katederních kávovarů stále převládá přesvědčení, že mladší fakultní zaměstnanci by měli být dostatečně moudří na to, aby s publikováním čehokoli v online žurnálu počkali do doby, než budou mít docenturu.“ (Toulouse in Toulouse – Luke 1998: 7).

Communication (Jones 1998), *Cyberghetto or Cybertopia? Race, Class, and Gender on the Internet* (Ebo 1998), *The Politics of Cyberspace: A New Political Science Reader* (Toulouse – Luke 1998).

Tematickou orientaci sborníků naznačují už jejich názvy – kulturní dopady nových médií, počítačově mediovaná komunikace, politika tělesnosti, digital divide, gender, virtuální identity, virtuální komunity, politika a moc. Leitmotivem, který většinou textů prochází, je přitom *problém novosti* – texty sborníkové konjunktury tak jen těžko mohou zapřít dobu, v níž vznikaly. Do určité míry jsou poznamenány laděním kyberkulturních diskurzů, estetickou revolučností, vědomím hekticky probíhající technologické změny – což se projevuje například v tendenci k apelativnímu vítání „nového světa nových médií“. Barry Wellman se proto k autorům z tohoto období (byť i on sám do jednoho z nich přispěl, viz Kieslerová 1997) v tomto ohledu vyjadřuje poměrně kriticky:

Mnozí analytici ve své euforii ztratili nadhled a podlehli prezentismu a parochialismu. [...] Předpokládali, že pro pochopení internetu je relevantní pouze to, co se na internetu děje. Jejich počáteční analýzy byly často nedotčeny daty a založeny mnohdy byly pouze na domněnkách a anekdotických důkazech: na badatelských přiběžích z internet incognita.

(Wellman 2004: 124)

Od kyberkulturních textů se nicméně texty sborníkového období zásadně liší v jednom klíčovém aspektu – vycházejí z jiného kulturního pole. I když spíše než ucelený, jednotný obraz, o který se akademičtí autoři budou pokoušet později, nabízejí mozaiku složenou z metodologicky i oborově velmi rozmanitých fragmentů, jejich optika a ambice jsou již optikou a ambicemi akademických teorií – z úvodů ke sborníkům je patrná snaha o kritický odstup a o zasazení novomediální bouře do širších kontextů společensko-historických (mezi zmiňovanými kontextuálními tématy se objevuje rozpad sovětského bloku, postupující globalizace, postmoderní relativizace hodnot i atmosféra mileniální nejistoty) a teoretických (sociální konstruktivismus, teorie veřejné sféry, gender a rodová identita, postkolonialismus, teorie publika, teorie diskurzu...).

Zároveň spíše než přímočaré teze formulují otázky, které by měly společenské vědy při kolonizaci tématu nových médií postupně zodpovídat – právě ve sbornících je zřejmě formulován základ teoretické a výzkumné agendy, jež byla naznačena například Ricem (1984) již o desetiletí dříve. Zřejmě nejkomplexnější soubor otázek formuluje David Porter:

1. Jaké jsou distinktivní, určující charakteristiky Internetu jako kulturní sféry? Co konkrétně, řečeno jinými slovy, je internetová kultura, pokud existence něčeho takového může být připuštěna?
2. Jak Internet ovlivňuje naše chápání a zakoušení komunity? Co je sociologie takzvaných virtuálních komunit a jaká je přesně povaha solidarity, kterou slibují tyto komunity ztělesňovat?
3. Co lze říci o psychologii virtuální osobnosti? Jaké implikace má anonymita a online hraní rolí – jsou identita, jednání a subjektivita ve své kybernetické inkarnaci rekonfigurovány?

4. Co se v nové kulturní dimenzi děje s komunikací? Jaké dopady má Internet na naši práci nebo koncepci čtení a psaní a jak je toto ilustrováno sociálními interakcemi mezi jednotlivci a v rámci skupin?
5. A konečně – jaké jsou politické dimenze internetové kultury? Jakým zájmům slouží a jak a jaká jsou směřování a širší souvislosti „pokroku“, který reprezentuje? Existují také jiné, současné nebo historické, mody veřejného diskurzu, které mohou nabídnout užitečný základ pro komparaci? (Porter 1996: xiii–xiv).

Sborníky současně pomohly aktivizaci odborné komunity – s tím, že vedle již zavedených autorů²³ se mezi přispěvateli objevuje nezvyklé množství studentů doktorských programů. Čerstvá a stále poměrně specifická problematika, jež si teprve získávala pozici legitimní oblasti zájmu, přitáhla řadu mladých autorů otevřených tematické výzvě a mnohdy urychlila jejich akademickou kariéru. David Silver (který mezi tyto mladé autory sám patřil)²⁴ to ilustruje na Jonesově sbírce *Virtual Culture* (Jones 1997):

Patrně nejimpresivnější na [antologii] *Virtual Culture* je její (nebo přesněji editorova) ochota zpochybnit akademické hierarchie. Přispěvatelé pokrývají celou škálu akademických pozic, od doktorských studentů po výše postavené akademické pracovníky. Antologie v tomto směru předjímá a zrcadlí (duševní i tělesnou) mladistvost akademické komunity, která metapole [SNM] zakládá, utváří a rozvíjí.

(Silver 2004: 58–59)

Tato slova vesměs platí i o řadě ostatních – leckdy i později – publikovaných sborníků (např. Porter 1996; Shields 1996; Jones 1997; Holmes 1997; Toulouse – Luke 1998; Smith – Kollock 1999), v nichž zhruba třetinu autorů tvoří debutující studenti.

Po roce 1998 sborníkové publikace z metapole SNM pochopitelně nezmizely. Roli, kterou sehrály mezi lety 1994–1998, tedy roli primárního publikačního kanálu, nicméně přebírají recenzované časopisy a monografie – s postupnou stabilizací SNM dochází k přechodu k publikačnímu modelu běžnému i v jiných oblastech společenskovedního bádání.

Oživení, které rozžehla sborníková konjunktura, bylo podpořeno ještě jednou publikační vlnou – ta sice nebyla natolik razantní, co se týkalo počtu účastnivších se autorů, ale pro SNM byla přinejmenším stejně důležitá jako vlna sborníková. V druhé polovině 90. let bylo publikováno několik zásadních monografií, jež agendu metapole nepřehlédnutelně ovlivnily – měly scelující efekt v doposud velmi nekonzistentní terminologické oblasti a pomohly k širší akceptaci problematiky nových médií již ustavenými společenskovedními a humanitními obory.

Tony Feldman v této době vydává *An Introduction to Digital Media* (1997) a Paul Levinson *The Soft Edge* (1997), které lze považovat za první obecněji pojaté „úvodové“ texty

23 Jako byli například Lee Sproullová, Sara Kieslerová, Sherry Turkleová a Barry Wellman (Kieslerová 1997), Vivian Sobchaková a Anne Balsamová (Featherstone – Burrows 1996), Douglas Kellner (Toulouse – Luke 1998), Mark Poster (Holmes 1997; Jones 1998) či Mark Nunes (Holmes 1997).

24 Silver na sebe již jako doktorand upozornil komunitní studií *Margins in the Wires: Looking for Race, Gender, and Sexuality in the Blackburg Electronic Village*, založenou na diplomové práci a publikovanou v jednom z pozdějších sborníků nazvaném *Race in Cyberspace* (Silver 2000b, in Kolková – Nakamuraová – Rodman 2000), a svými organizačními aktivitami při projektu *Resource Center for Cyberculture Studies*, který v roce 1996 zakládal a do roku 2009 vedl.

zasazující nová média do základního definičního a historického kontextu. Pierre Lévy publikuje trojici monografií *Becoming Virtual* (1998 [1995]), *Collective Intelligence* (1999 [1994]) a *Kyberkultura* (2000 [1997]), v nichž reformuluje koncepce digitality, virtuality a kolektivní inteligence. Sherry Turkleová přichází se svou druhou monografií nazvanou *Life on the Screen* (1995), v níž se věnuje proměnám identity souvisejícím s užitím nových médií. Jay David Bolter a Richard Grusin představují teorii remediacce (*Remediation: Understanding New Media*, 1999), v níž zachycují formální logiku probíhající mediální konvergence, a Margaret Morseová studii *Virtualities: Television, Media Art, and Cyberculture Theories of Contemporary Culture* (1998), zabývající se „posttelevizní“ kulturní zkušeností. V anglickém překladu je vydána kniha nizozemského teoretika Jana van Dijka *The Network Society* (2006 [1999]), jež se dotýká vztahu nových médií a nových forem geograficky vyvázaných společenstev. S akcentem na estetiku a vizuální kulturu se novým médiím věnuje Sean Cubitt (*Digital Aesthetics*, 1998). Vycházejí i kriticky orientované práce – první edice Websterovy knihy *Theories of the Information Society* (Webster 2006 [1995]) a předchozí Websterovu a Robinsovu spolupráci argumentačně korunující kritika diskurzů informačních technologií a informační společnosti *Times of Technoculture* (Robins – Webster 1999). Americký teoretik Mark Poster zasazuje v knize *The Second Media Age* (1995) problematiku nových komunikačních technologií do širšího kontextu kritické (především francouzské a německé) teorie.

Bezesporu nejviditelnějším a současně nejvlivnějším autorem této vlny je nicméně Manuel Castells se svou velkoryse pojatou trilogií *The Information Age: Economy, Society and Culture* (Castells 2010a [1996], 2010b [1997], 2010c [1998]). Prominentní španělský sociolog v této trilogii, která završila jeho více než čtvrt století trvající výzkum, představil dosud nevidaně komplexní pokus o zachycení probíhající proměny moderní společnosti – proměny probíhající od 60. let a spojené s nástupem informačních a komunikačních technologií (či *informacionalismu*, jak to Castells sám označuje), ekonomickou krizí západního kapitalistického i východního sovětského státního modelu a zrodem nových kulturně-sociálních hnutí.

Castellse lze chápat jako jednoho z nejzásadnějších mluvčích, kteří oblast SNM ovlivnili – byť nová média tvoří jen jeden ze tří tematických pilířů jeho trilogie a přestože se Castells nedomáhal jen bezvýhradně obdivných, ale i kritických reakcí (Van Dijk 1999; Webster 2006) a i když Castellse patrně nelze podezřívát z toho, že by se identifikoval s onou metadisciplinární oblastí, již zde nazýváme SNM. Jedním z důvodů je i to, že jeho trilogie se vymykala a do značné míry dodnes vymyká standardům stávající reflexe nových médií – je teoreticky důkladná, střizlivě nefuturologická a pevně opřená o empirii, což ostře kontrastuje nejen s technooptimistickými manifesty, jakým byl například digerat-ský *Digitální svět* Nicholase Negroponta (2001 [1995]), ale i se spekulativností soudobé sborníkové produkce. Castells váhou své autority pomohl vytyčit novou cestu, kterou se SNM měla ubírat – cestu takřkajíc rigoróznějšího, akademickým standardům podřízeného zkoumání a teoretizování, které se mělo definitivně zbavit revoluční hysterie.

6. Etapa akademické normalizace: zbanálnění nových médií a hledání realismu

Druhá polovina 90. let a především pak počátek 21. století probíhají v oblasti SNM ve znamení tří vzájemně provázaných trendů, které začaly být patrné během nastíněné publikační konjunktury a kterými jsou postupně *sílící akademizace rozpravy o nových médiích, odmítnutí technologického determinismu a zintenzivňující se*

*hledání teoreticky střízlivého, empiricky podloženého realismu.*²⁵ Tyto trendy jsou spojeny se skutečností, že nová média přestávají být – s rychlým šířením, s postupující kulturní akceptací a zároveň s dotcomovou krizí (viz Mosco 2004: 3–4) – výlučnou coby téma reflexe i coby kulturní objekt a stávají se, řečeno slovy Barryho Wellmana (2004), „banálnější“.

Výrazem normalizace (který je v češtině zatížen neblahými historickými konotacemi) je myšlen proces, během něhož se diskurzy reflektující nová média začaly důsledněji podřizovat standardům vědecké produkce – tedy produkce založené nikoli již na ad hoc výzkumných a publikačních projektech, ale produkce spojené s kontinuálně fungujícími publikačními platformami, institucionálním zázemím a odbornou komunitou, která se (jakkoli snad problematicky) s metapolem SNM identifikuje. Předně od druhé poloviny 90. let vznikají nové recenzované žurnály, jež se tematice nových médií věnují a které postupně formují publikační prostor²⁶ – nejprve je založen časopis *Convergence*²⁷, následovaný (zpočátku spíše s nedůvěrou přijímanými) online projekty *First Monday*,²⁸ *Journal of Computer Mediated Communication*²⁹ a *Cybersociology Magazine*,³⁰ později začíná Sage vydávat tištěná recenzovaná periodika *New Media & Society*³¹ a *Television & New Media*.³² Současně, jak dokládá Silver (2004), jsou zakládána specializovaná pracoviště věnující se sociálněvědní reflexi nových médií, jsou otevírány specializované doktorské a afiliační programy, pořádány jsou rovněž čistě akademické konference. Silver – i když je ve svých formulacích spíše obezřetný – proto při zpětném pohledu poznamenává: „Objevují se všechny klíčové prvky akademické legitimacy – nebo eventuálně toho, co by snad mohlo být nazváno budováním disciplíny.“³³ (Silver 2004: 55).

Normalizace akademické produkce je současně doprovázena postupně silícím vymezováním se akademického pole vůči vernakulárním diskurzům.³⁴ To je spojeno

25 Či *technorealismu*, jak jej nazývají Dana Fischerová s Larrym Wrightem nebo Francisco Millarch, autor jednoho z dobově příznačných „realistických“ provolání (Fischerová – Wright 2001; Millarch 1998).

26 Do této doby vychází pouze tištěný časopis *The Information Society* (vydáváný již od roku 1981) a elektronický *CTheory* (založený roku 1993 manžely Krokerovými a vyhrazený takřka výhradně kriticky pojaté esejistice).

27 Založen roku 1995 na University of Bedfordshire v Lutonu a editovaný Julií Knightovou a Alexis Weedonovou; v ediční radě tohoto žurnálu zasedají např. Henry Jenkins, Margaret Morseová, Jay David Bolter a David Gauntlett.

28 Založen roku 1995 editorem Edwardem J. Valauskasem, první číslo vyšlo v květnu 1996. Od roku 1998 je časopis vydáván při University of Illinois. Dostupný je na adrese <http://firstmonday.org>.

29 Založen roku 1995 a editovaný Kevinem Wrightem; v ediční radě zasedají např. Nancy K. Baymová, Caroline Haythornthwaiteová, Starr Roxanne Hiltzová a Ronald E. Rice. Dostupný je na adrese <http://www3.interscience.wiley.com/journal/117979306/home>.

30 Vydáváný v letech 1997–1999, editovaný Robinem Hammanem. Dostupný je na adrese <http://www.cybersociology.com/>.

31 Založen roku 1999 Rogerem Silverstonem, aktuálně editovaný Nicholasem Jankowskim a Stevem Jonesem. V ediční radě zasedají např. Nancy K. Baymová, Lincoln Dahlberg, Mark Deuze, Jan van Dijk, Sonia Livingstoneová, Sally MacMillanová, Zizi Papacharissiová, David Silver, Frank Webster aj.

32 Založen roku 2000 a editovaný Tobym Millerem, Johnem Hartleym, Lynn Spigelovou a Hermanem Grayem; v ediční radě žurnálu zasedají např. David Morley, Horace Newcomb, Annette Hillová, Douglas Kellner aj.

33 Silver má na mysli výzkumná centra, studijní programy, konference, profesní organizace, recenzované a impaktované žurnály a publikace podílející se na ustavování korpusu kanonických textů.

34 Inspirativní napětí mezi oběma kulturními poli tím ale pochopitelně nemizí. Příkladem mohou být v posledních letech hojně diskutovaná témata tzv. webu 2.0 a sociálních médií. Rovněž řada klíčových aktuálních debat vedených autory, patřícími ve studiích nových médií mezi nejcitovanější, probíhá nebo je iniciována mimo hranice zavedených akademických žurnálů a takřkajíc důvěryhodných vydavatelských domů – v této souvislosti je

s razantním, často velmi kritickým odmítnutím futuristických spekulací a současně se snahou o empirické zachycení a strážlivé teoretické zhodnocení situace.

Důsledkem této snahy byl jednak růst počtu kvantitativních výzkumů převážně deskriptivního charakteru, jež vznikaly především z popudu státních úřadů a marketingových společností (Wellman 2004). V akademické sféře nicméně preferované vznikaly spíše explorativní studie kvalitativního typu (Kim – Weaver 2002), jež byly postaveny primárně na „sociálněkonstruktivistických přístupech, na vymezení se vůči technologickému determinismu a na etnografických metodologiích“ (Lievrouvová – Livingstoneová 2002b: 12).

Závěry plynoucí z empirie zřetelně posílily kritický vztah vůči spekulativnímu předvídaní „nevyhnutelných“ a „nutně“ razantních dopadů nových médií. Starší vyhraněně utopické ani dystopické spekulace nedošly naplnění – právě naopak, jak ukázala empirická zkušenost. Především se ukázalo, že internet není možno nahlížet bez respektu k širším sociálním souvislostem, že jednání v síťovém prostředí je provázáno s rutinní každodenností a že realita banálně každodenních nových médií je právě tak mnohoznačná jako kterákoli jiná sféra sociálního světa. Kupříkladu Kevin Robins (2003) v této souvislosti kritizuje ty utopické texty, jež vítají nová média jako platformu nových, neomezených možností identitní performativity, jako triviálně eskapistické teze postrádající oporu v bazální sociologické imaginaci. A Wellman a Gulia (1999) a Katz a Rice (2002) v návaznosti na vlastní výzkumy konstatují, že jednání v prostředí nových médií je pevně zasazeno do „fyzických“ sociálních kontextů světa vně počítačových sítí. Nevylučují přitom, že užití nových médií vede k novým formám interakcí – odmítají ovšem výroky o radikální renovaci lidského jednání.

Zaměření empirické pozornosti směrem k užití nových médií, ke zkoumání virtuálních komunit, k šíření nových médií ve společnosti a k řadě dalších konkrétních témat je současně doprovázeno odmítnutím technologického determinismu, jenž „v příliš extrémních dystopických nočních můrách i utopických snech“ (Katz – Rice 2002: 13) rezonoval, a příklonem k sociálněkonstruktivistickému pohledu. S jistým zjednodušením tak lze tvrdit, že již na konci 90. let začíná v rámci SNM převládat – spíše proklamované než naplňované – přesvědčení, že ideálním východiskem pro analýzu informačních a komunikačních technologií je snaha o celostní přístup. Tedy přístup, o němž hovořil již Ronald E. Rice (1984). Překvapivě spíše méně zásadní roli tak sice v rámci SNM sehrávají často zmiňované, ale do teoretické hry povětšinou spíše pouze „ilustrativně“ vpouštěné argumenty vědních a technologických studií (*science and technology studies*, STS), ale stále častěji se – na druhou stranu – prosazují pohledy vycházející z tradice kritické politické ekonomie médií a pohledy historizující. Začíná být zdůrazňováno, že nová média nelze analyzovat ahistoricky ani bez zohlednění jejich politické a ekonomické dimenze. Leah Lievrouvová

možno vzpomenout online publikační aktivity Douglase Kellnera, Davida Silvera, Lawrence Lessiga či například Davida Gauntletta (k nimž se v této studii průběžně vracíme), ale také výše citovaného Henryho Jenkinse, který se problematikou vernakularity explicitně zabývá. Jenkins, který se prosadil studii věnovanými populární kultuře, mediálními subkulturám a počítačovým hrám (viz např. Jenkins 1992, 1998), se ve svých textech obrací i k neexpertnímu publiku a věnuje se publicistice, popularizační činnosti a mediálnímu aktivismu. Nezřetelnost hranice mezi akademickým a vernakulárním i problematičnost její „bezpečné“ demarkace je pak dobře vidět jak na jeho oficiálním blogu, na němž od roku 2006 publikuje zárodky svých pozdějších expertních textů a jehož publikum podle Jenkinse zahrnuje „nejen akademiky, ale také novináře, pedagogy, lidi z byznysu, politiky, fany a hráče“ (<http://www.henryjenkins.org/>). Příznačný je v tomto ohledu i styl, který Jenkins zvolil pro svou monografii *Convergence Culture* (2006) – zde autor cíleně rezignuje na strohý, uměřený jazyk akademického diskurzu a volí poměrně uvolněnou, publicistickou polohu, jež knihu věnovanou proměně aktivit novomediálních publik otevírá i neexpertním čtenářům.

tuto tendenci nahlížet nová média jako fenomén nevyhnutelně zasazený do dobře známých „starých“ souvislostí později okomentuje slovy:

Spojitosti mezi konvenčními a novými médii se staly zřetelnějšími, a to v kontrastu vůči novosti, diskontinuitě a odtržení od minulosti, které zcela poutaly pozornost novomediálních akademiků v předchozí dekádě.

(Lievrouwová 2004: 11)

Tento – z pohledu mediálních studií nikterak překvapivý – trend ilustrují například již zmínění Bolter a Grusin (1999), kteří v teorii remediace rekonstruují cesty, jimiž nová média přebírají a revidují formální konvence starších mediálních technologií, nebo Margaret Morseová (1998), jež působení nových médií v návaznosti na Raymonda Williamse (2003 [1974]) vidí jako součást dlouhodobého procesu postupného zmobilitnění privátní sféry.

Jako příklad směru, který SNM nabrala, mohou posloužit i texty autorů, kteří svými příspěvky ve stejné době otevřeli vůbec první číslo žurnálu *New Media & Society*, jež zakládající editor Roger Silverstone věnoval symptomatické otázce „Co je na nových médiích nového?“ („What's New About New Media?“). Kevin Robins (1999) zde například formuluje ostrou kritiku Lévyho *Kyberkultury* (Lévy 2000 [1997]), v níž pojmenovává základní slabiny technokulturních diskurzů – Lévyho představa novými médii revolučně proměněného světa zůstává podle Robinse velmi konzervativně uzavřena v mezích moderního pojetí pokroku podřízeného instrumentálnímu rozumu a současně zcela ignoruje globální politické a ekonomické souvislosti. Jen těžko lze stavět vizi globální kyberkultury, konstatuje Robins, pokud tato vize nezahrnuje dominující ekonomický řád – a jen těžko se lze uspokojivě vypořádat s novými médii, pokud nezohledníme skutečnost, že nové informační a komunikační technologie jsou jednak produktem a současně jedním z motorů ekonomické globalizace. Ronald E. Rice (1999) jde opačným směrem a opakuje argument o nutnosti zabývat se i technologickými vlastnostmi nových médií – zdůrazňuje přitom, že nová média otvírají možnost znovunahlédnout v samozřejmosti zcela utopené artefaktuální vlastnosti médií starších, a tak díky novým médiím revidovat pohled na média masová a interpersonální. Historik Patrice Flichy (1999) ukazuje, jak zásadní pro pochopení nových médií je znalost historie jejich vývoje a diskurzů, které jsou v souvislosti s nimi produkovány – už proto, že historie nových médií je sama o sobě velmi dobrým argumentem proti technodeterministickému pohledu na povahu médií. Flichy na několika příkladech dokumentuje, že:

[...] ta samá technologie může být užita různými způsoby, a to v závislosti na kontextu nebo, přesněji vyjádřeno, na historii toho kterého projektu. Zadruhé: formy zvolené pro nová média nejsou založené na technologii, ale korespondují s představami designérů o užití a se strategiemi, které tito designéři považují za nejefektivnější z hlediska marketingu produktu. Tyto volby jsou, jinými slovy, spíše společenské než technické.

(Flichy 1999: 34)

A Sonia Livingstoneová (1999) doporučuje udržet si svým způsobem historický odstup i od aktuální výzkumné agendy – varuje před unáhlenými závěry, ke kterým by výzkum

nových médií mohl vést tehdy, pokud by nebyla zohledněna skutečnost, že nová média nejsou na konci 90. let ani zdaleka ještě adoptována společností natolik, aby bylo možno formulovat obhajitelná teoretická zobecnění.

Zásadním problémem nových médií je to, že tu vlastně ještě nejsou. Výzkumníci je nedovedou zkoumat, uživatelé je nedovedou užívat a politici nedokáží odhadnout jejich roli. [...] Výzkum se v případě médií, která jsou nová na konci 90. let [...], může zabývat sociálními významy, užitím a dopady pouze u raných osvojitelů, což je velmi nereprezentativní část populace.

(Livingstoneová 1999: 60–61)

Budeme-li na texty prvního čísla *New Media & Society* hledět jako na svého druhu programové svolání akademické normalizace SNM, pak lze snad říci, že SNM do prvního decénia nového století vstupují s několika apely. Nejslyšitelnější je volání po empirii – odpověď na otázku, co že je nového na nových médiích, je možno hledat pouze empirickou cestou. (A tou se v daném momentu SNM zcela jistě již vydala.) Apely další jsou subtilnější, ale neméně důležité – a jsou jimi požadavky respektu ke komplexnosti tématu, k jeho historickým, politickým a ekonomickým dimenzím, požadavky uměřenosti a neukvapenosti. A artikulace potřeby zasadit zkoumání nových médií do stávajících teoretických kontextů.

Jedno téma však zatím zůstává mimo hru – a tím tématem je hledání obecnější teoretické syntézy, jež se zdá být logickým pokračováním.

7. Etapa hledání slabé syntézy

Lievrouvová a Livingstoneová v roce 2002 v úvodní stati kompendia *The Handbook of New Media* sice konstatují, že syntéza se zatím nekonala, ale „kyvadlo se k ní vrací“ (Lievrouvová – Livingstoneová 2002b: 1), a k podobnému závěru o dva roky později dochází i Barry Wellman (2004). Kumulace empirických dat – doprovázená spíše minimální shodou v konceptuální rovině a souvisejícím „podteoretizováním“ celého metapole – po jisté syntéze skutečně volala. Odpověď na otázku, zda skutečně během první dekády 21. století plody slibované syntézy sklízíme, je nicméně nejasná. Připomíná totiž klasické anekdoty o rabínských radách nebo příběh o chytré horákyňi – hledání syntézy proběhlo i neproběhlo. Záleží na úhlu pohledu.

Zcela jistě neproběhla syntéza, kterou by bylo možno označit za silnou – tedy syntéza směřující nikoli snad dokonce k monoparadigmatickému výkladovému modelu (cosi takového by v kontextu společenských věd bylo patrně velmi překvapivé), ale přinejmenším syntéza směřující k ustavení oboru. Převládající neochota akademických autorů podřídit výrazně mezioborové pole pravidlům případné nové disciplíny – neochota, kterou dobře vystihuje poznámka Davida Bella, že pole SNM je „barvitě a neortodoxní, příliš nedisciplinované, než aby mohlo být označeno za disciplínu“ (Bell 2007: 52) – byla ostatně nastíněna již výše.

O jisté formě syntézy nicméně hovořit lze – jsme svědky shody na umírněném sociálně-konstruktivistickém přístupu k informačním a komunikačním technologiím a několika velkorysejších (a řady skromnějších) pokusů o uspořádání tematické a konceptuální agendy SNM. O *slabé syntéze* hovořím z toho důvodu, že za tuto linii ambice k syntéze nesahají – a patrně ani nemohou. I první desetiletí 21. století totiž spíše než vůli k disciplíně znovu a velmi důsledně dokládá metodologickou, teoretickou i oborovou rozmanitost SNM.

Zároveň i tato dekáda podtrhuje proměnlivost a neustálenost zkoumaného terénu – do diskuze, jež se původně soustředila primárně na sociální implikace užití internetu, vstupují témata mobilní telefonie, digitalizace televize a digitální fotografie, s nástupem online sociálních sítí je poměrně razantně reformulována problematika takzvaných virtuálních komunit, vznik takzvané blogosféry ovlivnil rozpravu o nových médiích a veřejné sféře, ekonomicky orientovaná větev debaty se srovnává s takzvaným *webem 2.0* a s peer-to-peer technologiemi umožňujícími snadné sdílení dat... Technologický vývoj nových médií se přitom ukazuje být právě tak nepředvídatelný jako komerční úspěch řady inovací a proměna uživatelských praxí i souvisejících kontextů, což jen podtrhuje určitou naivitu i nepatřičné sebevědomí raných prognosticky orientovaných textů.

Co tedy slabou syntézu – krom zohlednění skutečnosti, že zkoumaný terén zůstává krajně proměnlivý, a vcelku všeobecné shody na umírněném sociálním konstruktivismu – charakterizuje? V bodech vyjádřeno: zmíněná snaha o systematizaci metapole bádání, sedimentace textuálního kánonu, explicitní rozšíření zájmu i na další média mimo dříve preferovaného internetu, opětovné promýšlení problému „novosti“ nových médií a setrvalá kritika směřující dovnitř samotného metapole.

Rozšíření zájmu o další nová média ilustruje, že SNM je vlastní setrvalá tendence k tematické fragmentaci. Oproti této tendenci jde pak snaha o systematizaci metapole SNM, jež vyvěrá ze dvou vzájemně provázaných potřeb. Tou první – jež se ukazovala být tím urgentnější, čím razantněji stoupal počet publikačních výstupů a pokrývaných témat – byla bezpochyby prostá potřeba zajištění jistého řádu, alespoň základního tematického a konceptuálního konsenzu, který by SNM zajistil historickou kontinuitu a minimální nutnou koherenci. Koherenci, která – pakliže na sebe nemohla vzít podobu shody – měla mít přinejmenším povahu uspořádané neshody. Druhá potřeba byla edukační – vznik specializovaných kurzů a posléze i samostatných výukových programů vedl k poptávce po knihách úvodového, přehledového charakteru.

Jednou z výraznějších, nejčastěji citovaných publikací motivovaných první z těchto potřeb byla Manovichova monografie *The Language of New Media* (2001), jejíž ambicí bylo formulovat konceptuální rámec pro analýzu symbolických rozhraní nových, digitálních médií a položit základy formální teorie nových médií. Většina z knih a statí, jež zde – s ohledem na publikační explozi, která v oblasti SNM vypukla v posledních deseti letech, nutně výběrově – zmíním, nicméně sytí současně potřeby obě. Ponechám-li stranou již zmíněnou, s ohledem na formální kritéria spíše populárně naučnou Feldmanovu knihu *Introduction to Digital Media* (1997), pak zřejmě prvním pokusem o promyšlenější tematický souhrn SNM je sborník *Web.Studies* (Gauntlett 2000), jehož součástí je i již zmiňovaná Silverova stať *Looking Backwards, Looking Forward: Cyberculture Studies 1990–2000* (Silver 2000a), nabízející kritické, velmi strážlivé shrnutí rané fáze SNM.

Patrně nejvlivnějšími publikacemi tohoto druhu se staly – v konkurenci řady knih podobně orientovaných (např. Bell 2001; Thurlow – Lengelová – Tomicová 2004; Gane – Beer 2008) a encyklopedických projektů (Jones 2003; Bell a spol. 2004) – ambiciózní kompendia *Handbook of New Media* (Lievrouwová – Livingstoneová 2002a) a *New Media: A Critical Introduction* (Lister a spol. 2009 [2003]), jež si díky své komplexnosti a důvěryhodnosti vysloužila pozici prominentních, de facto univerzálně odkazovaných titulů. Oba tituly se liší jak v pragmatice, která vede jejich autory či editory (*Handbook of NM* je sborníkem rozsáhlých autorských přehledových statí, zatímco *NM: A Critical Introduction* je kniha pojatá jako klasická výkladová učebnice pro univerzitní studenty), tak i ve struktuře témat, jež zohledňují. Spojuje je ovšem celostní, sociálněkonstruktivistický pohled

na technologie (v němž se v obou případech mísí pohled vlastní kulturálním studiím s odkazy k vědním a technologickým studiím): důraz na historii nových médií a jejich provázání s médii konvenčními a explicitně formulovaná snaha nahlížet nová média jako sociotechnický komplex zahrnující materiální (technické) artefakty, uživatelské praxe a kontextuální (politické, ekonomické a širší sociální) proměnné.

Sedimentace kánonu se tváří v tvář snahám o systematizaci jeví jako nevyhnutelná – a to i přesto, že existence souboru kanonických textů je zlehčována a kritizována s ohledem na fakt, že zřetelnou část z balíku opětovně připomínaných (a znovu kritizovaných) textů tvoří ty, jež vznikaly v období sborníkové konjunktury a dříve. Tedy textů, jež jsou z dnešního pohledu často krajně problematické s ohledem na svou spekulativnost a ideologičnost. Ilustrovat tento postoj k textuálnímu kánonu lze například na velmi příznačném výroku Davida Silvera:

V recenzi těch třech knih [Jones 1997; Bell 2001; Trend 2001] jsem několikrát použil slova „předvídatelný“ a „očekávaný“. Používám ta slova tak trochu cynicky, protože řada nedávno vydaných sborníků i našich sylabů je plná stejných tropů, témat a cílů. [...] Osobně doufám, že metapole [SNM] zůstane bez kánonu tak dlouho, jak jen to bude možné, anebo že se vynoří z řady (abych si vypůjčil termín Hakima Beye) *dočasně autonomních kánonů*.

(Silver 2004: 62, zvýrazněno autorem)

Idea dočasně autonomních kánonů je rozhodně zajímavá, ale patrně nenaplnitelná. Nevyhnutelnost sedimentace kánonu se snad ukáže být pochopitelnou, podíváme-li se na snahy o systematizaci SNM optikou Foucaultovy teorie diskurzu (Foucault 1994). Už sám způsob produkce akademického diskurzu (v němž jednu z klíčových rolí hraje autor jakožto souřadící prvek) je se sedimentací kánonu pevně spjatý – je založený na legitimizaci nových promluv prostřednictvím odkazů k promluvám dřívějším, do diskurzu již přijatým. Přičemž platí, že čím častěji je promluva v rámci diskurzu odkazována, tím pravděpodobněji se stává promluvou, která diskurz spoludefinuje. A současně platí i to, že soubor akademickým diskurzem přijatých promluv musí být – právě proto, že spoludefinuje pravidla diskurzivní formace – opečováván a kontrolován. Bez kánonu, bez základního korpusu promluv určujících hranice diskurzu, by nebylo disciplíny – a to ani v té otevřené, neustálené podobě, v níž existují SNM.³⁵

Opečovávání a systematizace starších textů nejsou ničím jiným než nezbytnou re-konstrukcí diskurzu – procesem, v němž odmítání i oceňování textů, podtrhování a přesazování a přeskupování tezí a argumentů, zesilování hlasů některých autorů a umlčování (zamlčování) jiných dává vzniknout konzistenci, která by v něm jinak jen těžko mohla být. A plodem této aktivity (na níž se Silver sám ve svých textech intenzivně podílel a na níž se nakonec podílí i tato studie) není nic jiného než právě „předvídatelný“ a „očekávaný“ (zde bez cynismu) soubor kanonických textů.

Nejpřesvědčivějším příznakem existence kánonu jsou nakonec „čítankové“ sborníky a publikace věnované interpretacím uznávaných autorů, kterých byla v období slabé syntézy

35 Kontrola produkce diskurzu (Foucault hovoří o oboru, srv. Foucault 1994: 19–20) není ničím jiným nežli projevem hegemonické moci, kterou si v rámci *vědecké, odborné rozpravy* udržuje akademická komunita – v rámci této kontroly produkce jsou z diskurzu vyloučeni ti mluvčí, kteří v tomto nepatří k *vědecké komunitě* a své promluvy nepodřizují pravidlům charakteristickým pro diskurzivní vědy.

vydána celá řada (např. Bell – Kennedyová 2000; Trend 2001; Wardrip-Fruin – Montfort 2003; Chunová – Keenan 2006; Hassan – Thomas 2006; Bell 2007) a jež nabízejí poměrně jasnou představu o tom, která jména ke kánonu patří.

Citace Silverova textu může ilustrovat nejen kritický vztah k ustavování kánonu, ale i poslední z rysů slabé syntézy, a to setrvalou kritiku směřující dovnitř metapole. Tento rys lze chápat jako příznak „popperovské zralosti“ SNM – byla-li raná reflexe nových médií typická spíše tendencí k poměrně kategorickým výrokům o povaze nových médií (kdy uměřené, kritické hlasy tvořily spíše výjimku), pak reflexe v období slabé syntézy směřuje k jakémusi permanentnímu kritickému korektivu charakteristickému otevřenou opatrností nejen k vyhraněně optimistickým nebo pesimistickým výrokům, ale především k simplifikujícím generalizacím jako takovým.

Příznačná je v tomto ohledu Moscovova politickoekonomicky laděná kritika kyberprostorové mytologie *The Digital Sublime* (2004), Dahlbergova stať *Internet Research Tracings: Towards Non-Reductionist Methodology* (Dahlberg 2004), jež je souhrnnou kritickou analýzou redukcionistických tendencí ve výzkumu internetu, i diskuze britských mediologů o takzvaných mediálních studiích 2.0 (srv. Macek 2007). A exemplární je i ono bilanční číslo žurnálu *New Media & Society*, v němž byl publikován právě Silverův článek i Wellmanovo v úvodu statě citované ohlédnutí za vývojem SNM (Silver 2004; Wellman 2004). Bylo-li první číslo *New Media & Society*, vydané v roce 1999, programovým provoláním akademické normalizace SNM, pak číslo vydané k pátému výročí založení periodika (r. 6 [2004], č. 1) je jejich kritickou evaluací. Andrew Feenberg a Maria Bakardjieva (2004) konstatují, že hledání dominantních dopadů nových médií vyšlo naprázdno a logika „vražedné implikace“ („killer implication“) se tedy ukázala jako neplodná. Pablo Boczkowski (2004) upozorňuje, že historizující přístup k novým médiím, který se během uplynulých pěti let začal prosazovat, se stále omezuje na vývoj nových médií jako takových – uspokojivý obraz může ovšem nabídnout jen heuristická komparace s vývojem starších médií. Lee Rainie a Peter Bell (2004) se kriticky ohlížejí za dekádu velkých kvantitativních výzkumů. Shrnují případy špatně získaných a dezinterpretovaných dat týkajících se internetu a varují před magií zdánlivě soběstačných čísel – špatně interpretovaná data stála podle autorů za neadekvátními očekáváními investorů před splasknutím dotcomové bubliny v roce 2001 i za morální panikou spojenou s pornografickými obsahy a za přemrštěnými investicemi amerických poskytovatelů datových spojení do naddimenzovaných infrastruktur v 90. letech. A kupříkladu Robin Mansellová (2004) dochází k závěru, že zkoumání nových médií přese všechny proklamace do značné míry podcenilo potřebnost politickoekonomického pohledu a je nadále ohroženo bezbřehou spekulativností – ve výukových programech je podle autorky většina studijní literatury věnována sociologickým a politologickým tématům a ani příspěvky na specializovaných konferencích věnujících se politické ekonomii internetu se ekonomické dimenze problematiky prakticky nedotýkají. Byť ovšem Mansellová slibuje návrh rámce, který by umožnil patřičně holistický přístup k novým médiím, nakonec zůstává u pouhého provolání: „Tento článek potrhuje potřebu konstruovat pro studium nových médií nejen interdisciplinární výzkumnou agendu, ale (ve srovnání s hlavním proudem) explicitně kritickou výzkumnou agendu.“ (Mansellová 2004: 102).

S mírnou ironií by bylo možno říci, že bilanční číslo žurnálu *New Media & Society* anekdoticky zachycuje stav celého metapole SNM v období slabé syntézy – shodneme se na tom, co jsme dělali špatně (byli jsme redukcionističtí a teoreticky málo důkladní), shodneme se na tom, co je třeba dělat jinak (je třeba volit důsledněji celostní, kritické strategie

a prohloubit teoretický záběr SNM), a shodneme se na tom, že je stále předčasné formulovat jakkoli obecnější závěry.

8. Závěr

Pokud by zde měla přijít silná, jednoznačná pointa statě, pak by taková pointa byla pravděpodobně založená na nadsázce, zbožném přání nebo jen dalším z mnoha více či méně velkolepých provolání, jichž SNM viděla celou řadu. Vztah mediálních studií k novým médiím vyjasněný v zásadě je, ale vývoj SNM v tuto chvíli završen není – je stejně tak otevřený a význačný jako jejich mezioborová identita i sama nová média. Silná syntéza ani skutečná „oborová“ konsolidace společenských vědních SNM se zjevně neodehrály a neodehrávají a v době dohledné odehrávat s největší pravděpodobností ani nebudou. Na počátku druhého desetiletí 21. století si SNM udržují pozici volnějšího interdisciplinárního metapole propojeného sdíleným zájmem, oborově nerigidním institucionálním zázemím, publikačním jevištěm a poměrně obecným konsenzem ohledně teoretických (a tedy i konceptuálních) východisek. Stále jsou zčásti pod vlivem vernakulárních diskurzů. Stále se v některých momentech ocitají ve vleku okouzlení „novostí“ a jazyka přelomovosti, a to i přesto, že historicky vzato nová média nová nejsou a fascinace novostí je v rozporu se strážlivým jazykem stabilizované sociální vědy. Jedno je ale naprosto zřejmé: mediální studia problém nových médií neignorují a ani ignorovat nemohou. A to nejenom proto, že nová média do světa mediované komunikace, k němuž se mediální studia obracejí, razantně zasáhla, ale i proto, že mediální studia nesou spoluzodpovědnost za to, jakým směrem se nadále bude zde probírané metapole SNM ubírat.

Mgr. Jakub Macek, Ph.D. (1979) působí jako odborný asistent na Katedře společenských věd VŠB–TU Ostrava a na Katedře mediálních studií a žurnalistiky na Masarykově univerzitě v Brně. Vystudoval mediální studia a žurnalistiku na FSS MU, kde rovněž získal doktorát ze sociologie. Zabývá se primárně studii nových médií a problematikou mediálních subkultur. E-mail: jakub.macek@gmail.com

Literatura

- Abbateová, Janet. 1999. *Inventing the Internet*. Cambridge: MIT Press.
- Barrett, Edward. 1992. *Sociomedia: Multimedia, Hypermedia, and the Social Construction of Knowledge*. Cambridge: MIT Press.
- Bell, David. 2001. *An Introduction to Cybercultures*. New York: Routledge.
- Bell, David. 2007. *Cyberculture Theorists: Manuel Castells and Donna Haraway*. New York: Routledge.
- Bell, David – Kennedyová, Barbara M. (ed.) 2000. *The Cybercultures Reader*. New York: Routledge.
- Bell, David – Loader, Brian D. – Pleace, Nicholas – Schuler, Douglas. (ed.) 2004. *Cyberculture: Key Concepts*. New York: Routledge.
- Benedikt, Michael. (ed.) 1991. *Cyberspace: First Steps*. Cambridge: MIT Press.
- Boczkowski, Pablo J. 2004. „Books to think with.“ Pp. 144–150 in *New Media & Society*, 6 (1).
- Bolter, David J. 2001. *Writing Space*. New Jersey: Lawrence Erlbaum A. P.
- Bolter, David J. – Grusin, Richard. 1999. *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge: The MIT Press.

- Castells, Manuel. 2010a. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society, and Culture, volume I.* (2nd ed.) Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel. 2010b. *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society, and Culture, volume II.* (2nd ed.) Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel. 2010c. *End of Millennium. The Information Age: Economy, Society, and Culture, volume III.* (2nd ed.) Oxford: Blackwell.
- Craven, Paul – Wellman, Barry. 1973. „The Network City.“ *In Centre for Urban and Community Studies and Dept. of Sociology, Univ. of Toronto, Research Paper no. 59.* Toronto: University of Toronto.
- Cubitt, Sean. 1998. *Digital Aesthetics.* London: SAGE.
- Dahlberg, Lincoln. 2004. „Internet Research Tracings: Towards Non-Reductionist Methodology.“ *In Journal of Computer-Mediated Communication*, 9(3). <http://jcmc.indiana.edu/vol9/issue3/dahlberg.html> (13. 9. 2010).
- Delany, Paul – Landow, George P. 1991. *Hypermedia and Literary Studies.* Cambridge: MIT Press.
- Dery, Mark. (ed.) 1994. *Flame Wars: The Discourse of Cyberculture.* London: Duke University Press.
- Van Dijk, Jan. 1999. „The one-dimensional network society of Manuel Castells.“ Pp. 127–138 in *New Media & Society*, 1 (1).
- Van Dijk, Jan. 2006. *The network society: Social aspects of new media.* London: SAGE.
- Dutton, William H. (ed.) 1996. *Information and Communication Technologies – Visions and Realities.* Oxford: Oxford University Press.
- Dutton, William H. (ed.) 1999. *Society on the Line.* Oxford: Oxford University Press.
- Ebo, Bosah. (ed.) 1998. *Cyberghetto or Cybertopia? Race, Class, and Gender on the Internet.* Westport: Praeger.
- Featherstone, Mike – Burrows, Roger. (eds.) 1996. *Cyberspace / Cyberbodies / Cyberpunk: Cultures of Technological Embodiment.* London: SAGE.
- Feenberg, Andrew – Bakardjieva, Maria. 2004. „Virtual community: no ‚killer implication‘.“ Pp. 37–43 in *New Media & Society*, 6 (1).
- Feldman, Tony. 1999. *An Introduction to Digital Media.* New York: Routledge.
- Flichy, Patrice. 1999. „The construction of new digital media.“ Pp. 33–39 in *New Media & Society*, 1 (1).
- Fischerová, Dana R. – Wright, Larry Michael. 2001. „On Utopias and Dystopias: Toward an Understanding of the Discourse Surrounding the Internet.“ *In Journal of Computer-Mediated Communication*, 6(2). <http://jcmc.indiana.edu/vol6/issue2/fisher.html> (13. 9. 2010).
- Foucault, Michel. 1994. *Diskurs, autor, genealogie.* Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Gane, Nicholas – Beer, David. 2008. *New Media: The Key Concepts.* Oxford: Berg.
- Gauntlett, David. (ed.) 2000. *Web.Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age.* London: Arnold.
- Gauntlett, David. 2004. „Introduction to the New Edition.“ *In Web.Studies.* (2nd ed.) Ed. Gauntlett, David – Horsley, Ross. London: Hodder Arnold.
- Gauntlett, David – Horsley, Ross. (ed.) 2004. *Web.Studies.* (2nd ed.) London: Arnold.
- Gauntlett, David. 2007. „Media Studies 2.0.“ *In Theory.org.uk: Media/ Identity/ resources and projects.* <http://www.theory.org.uk/mediastudies2.htm> (13. 9. 2010).
- Geertz, Clifford. 2000. *Interpretace kultur.* Praha: SLON.
- Greene, Thomas – Landweber, Larry James – Strawn, George. 2003. „A Brief History of NSF and the Internet.“ *In NSF – Office of Ligeslative and Public Affairs.* http://www.nsf.gov/od/lpa/news/03/fnsf_internet.htm (13. 9. 2010).
- Guraková, Laura J. 2004. „Internet Studies in the Twenty-first Century.“ Pp. 24–33 in *Web.Studies.* (2nd ed.) Ed. Gauntlett, David – Horsley, Ross. London: Arnold.

- Harawayová, Donna. 2002. „Manifest kyborgů: Věda, technologie a socialistický feminismus ke konci dvacátého století.“ Pp. 51–58 in *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity – Sociální studia* 7. Ed. Barša, Pavel. Brno: Masarykova univerzita.
- Hassan, Robert – Thomas, Julian. (ed.) 2006. *The New Media Theory Reader*. Maidenhead: Open University Press.
- Hiltzová, Starr Roxanne – Turoff, Murray. 1993. *The Network Nation: Human Communication via Computer*. (Revised Edition.) Cambridge: The MIT Press.
- Holmes, David. (ed.) 1997. *Virtual Politics: Identity and Community in Cyberspace*. London: SAGE.
- Chandler, Daniel. 1995. *Technological or Media determinism*. <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/tecdet/tecdet.html> (13. 9. 2010).
- Chernyová, Lynn – Weiseová, Elizabeth Reba. (ed.) 1996. *Wired Women: Gender and New Realities in Cyberspace*. Seattle: Seal Press.
- Chunová, Wendy Hui Kyong – Keenan, Thomas. (ed.) 2006. *New Media, Old Media: A History and Theory Reader*. New York: Taylor & Francis.
- Jenkins, Henry. 1992. *Textual Poachers: Television Fans & Participatory Culture*. New York: Routledge.
- Jenkins, Henry. 1998. *From Barbie to Mortal Kombat: Gender and Computer Games*. Cambridge: MIT Press.
- Jenkins, Henry. 1999. „The work of theory in the age of digital transformation.“ Pp. 234–261 in *A companion to film theory*. Ed. Miller, Toby – Stam, Robert. Oxford: Blackwell.
- Jenkins, Henry. 2006. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Jones, Steven G. (ed.) 1994. *Cybersociety: Computer-mediated Communication and Community*. London: SAGE.
- Jones, Steven G. (ed.) 1997. *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety*. London: SAGE.
- Jones, Steven G. (ed.) 1998. *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer Mediated Communication*. London: SAGE.
- Jones, Steven G. 2003. *Encyclopedia of New Media: An Essential Reference to Communication and Technology*. London: SAGE.
- Kahn, Richard – Kellner, Douglas. 2004. „New media and internet activism: from the 'Battle of Seattle' to blogging.“ Pp. 87–95 in *New Media & Society*, 6 (1).
- Kieslerová, Sara. (ed.) 1997. *Culture of the Internet*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Katz, James Everett – Rice, Ronald E. 2002. *Social consequences of internet use: Access, involvement, and interaction*. Cambridge: MIT Press
- Kim, Sung Tae – Weaver, David. 2002. „Communication research about the internet: a thematic meta-analysis.“ Pp. 518–538 in *New Media & Society*, 4 (4).
- Kolková, Beth E. – Nakamuraová, Lisa – Rodman, Gilbert. (ed.) 2000. *Race in Cyberspace*. New York: Routledge.
- Kroker, Arthur – Weinstein, Michael. 1994. *Data Trash: The Theory of Virtual Class*. London: Palgrave MacMillan.
- Landow, George P. 2006. *Hypertext 3.0*. London: The Johns Hopkins University Press.
- Lash, Scott. 2002. *Critique of Information*. London: SAGE.
- Lévy, Pierre. 1997. *Collective Intelligence*. Cambridge: Perseus Books.
- Lévy, Pierre. 1998. *Becoming Virtual*. New York: Plenum Trade.
- Lévy, Pierre. 2000. *Kyberkultura*. Praha: Karolinum.
- Levinson, Paul. 1997. *Soft Edge*. New York: Routledge.

- Levidow, Les – Robins, Kevin. 1989. *Cyborg worlds: the military information society*. London: Free Association.
- Licklider, J. R. C. 1990. „Man-Computer Symbiosis.“ Pp. 1–20 in *In Memoriam: J.C.R.Licklider*. Palo Alto: Digital Equipment Corporation. <http://memex.org/licklider.pdf> (13. 9. 2010).
- Licklider, J. R. C. – Taylor, Robert W. 1990. „The Computer as a Communication Device.“ Pp. 21–41 in *In Memoriam: J.C.R.Licklider*. Palo Alto: Digital Equipment Corporation. <http://memex.org/licklider.pdf> (13. 9. 2010).
- Lievrouvová, Leah A. 2004. „What’s changed about new media? Introduction to the fifth anniversary issue of new media & society.“ Pp. 9–15 in *New Media & Society*, 6 (1).
- Lister, Martin a spol. (ed.) 2009. *New Media: A Critical Introduction*. New York: Routledge.
- Livingstoneová, Sonia. 1999. „New media, new audiences?“ Pp. 59–66 in *New Media & Society*, 1 (1).
- Ludlow, Peter. (ed.) 1996. *High Noon on the Electronic Frontier: Conceptual Issues in Cyberspace*. Cambridge: MIT Press.
- Macek, Jakub. 2003. „Heslář: Kyborg (cyborg).“ Pp. 37–39 in *Revue pro média č. 5: Média a digitalizace*. http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/nova_media.htm (13. 9. 2010).
- Macek, Jakub. 2004. *Raná kyberkultura*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Macek, Jakub. 2007. „Mediální studia 2.0?“ Pp. 308–316 in *Mediální studia*, 2 (4).
- Macek, Jakub. 2010. *Poznámky ke studiu nových médií*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Manovich, Lev. 2001. *Language of New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Mansellová, Robin. 2004. „Political economy, power and new media.“ Pp. 96–105 in *New Media & Society*, 6 (1).
- Merrin, William. 2006a. „MEDIA STUDIES 2.0 ... WHY THIS BLOG?“ In *Media Studies 2.0*. <http://mediastudies2point0.blogspot.com/2006/11/media-studies-20-why-this-blog.html> (13. 9. 2010).
- Merrin, William. 2006b. „Media Studies 2.0 – what we need...“ In *Media Studies 2.0*. <http://mediastudies2point0.blogspot.com/2006/11/dear-media-studies-wake-up-its-time-to.html> (13. 9. 2010).
- Millarch, Francisco. 1998. „Net ideologies: From cyber-liberalism to cyber-realism.“ In *Cybersoc Magazine*, (4). <http://www.artefaktum.hu/it2/millarch.html> (13. 9. 2010).
- Mitchell, William. 1992. *The Reconfigured Eye*. Cambridge: MIT Press.
- Mitchell, William. 1995. *City of bits: Time and the infobahn*. Cambridge: MIT Press.
- Morseová, Margaret. 1998. *Virtualities: Television, Media Art and Cyberculture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mosco, Vincent. 2004. *The Digital Sublime: Myth, Power and Cyberspace*. Cambridge: MIT Press.
- Moskalyuk, Alex. 2006. „US Internet usage 1995–2006.“ In *ZDNet*. <http://www.zdnet.com/blog/it-facts/us-internet-usage-1995-2006/10998> (13. 9. 2010).
- Murdock, Graham. 2004. „Past the Posts: Rethinking Change, Retrieving Critique.“ Pp. 19–38 in *European Journal of Communication*, 19 (1).
- Navrátilová, Jolana. 1998. *Kyberpunk v díle Williama Gibsona a jeho přínos pro sociální teorie*. Diplomová práce. Brno: FSS MU.
- Navrátilová, Jolana. 2002. „Donna Haraway a útok na jednotu bez různosti.“ Pp. 59–66 in *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity – Sociální studia 7*. Ed. Barša, Pavel. Brno: Masarykova univerzita.
- Negroponte, Nicholas. 2001. *Digitální svět*. Praha: Management Press
- Nelson, Theodor H. 1965. „Complex information processing: a file structure for the complex, the changing and the indeterminate.“ Pp. 84–100 in *ACM/CSC-ER Proceedings of the 1965 20th national conference*. Ed. Winner, Lewis. <http://www.scribd.com/doc/454074/A-File-Structure-for-the-Complex-The-Changing-And-the-Indeterminate> (13. 9. 2010).

- Porter, David. (ed.) 1996. *Internet Culture*. New York: Routledge.
- Poster, Mark. 1995. *The Second Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Rainie, Lee – Bell, Peter. 2004. „The numbers that count.“ Pp. 44–54 in *New Media & Society*, 6(4).
- Rice, Ronald E. 1984. *The New Media*. London: SAGE.
- Rice, Ronald E. 1999. „Artifacts and paradoxes in new media.“ Pp. 24–32 in *New Media & Society*, 1 (1).
- Robins, Kevin. 1999. „New media and knowledge.“ Pp. 18–24 in *New Media & Society*, 1 (1).
- Robins, Kevin. 2003. „Kyberprostor a svět, ve kterém žijeme.“ Pp. 15–23 in *Revue pro média* č. 5: *Média a digitalizace*. http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Revue05/preklad_robins_rpm5.pdf (13. 9. 2010).
- Robins, Kevin – Webster, Frank. 1989. *The Technical Fix: Computers, Industry and Education*. London: MacMillan.
- Robins, Kevin – Webster, Frank. 1999. *Times of the Technoculture: From the Information Society to the Virtual Life*. New York: Routledge.
- Rogers, Everett M. 1999. „Anatomy of the two subdisciplines of communication study.“ Pp. 618–631 in *Human Communication Research*, 25 (4).
- Porter, David. (ed.) 1996. *Internet Culture*. New York: Routledge.
- Poster, Mark. 1995. *The Second Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Rheingold, Howard. 1993. *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier*. Reading: Addison-Wesley. <http://www.rheingold.com/vc> (13. 9. 2010).
- Sardar, Ziauddin – Ravetz, Jerome R. (ed.) 1996. *Cyberfutures: Culture and Politics on the Information Superhighway*. London: Pluto Press.
- Shields, Rob. (ed.) 1996. *Cultures of Internet: Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies*. London: SAGE.
- Silver, David. 2000a. „Looking Backwards, Looking Forward: Cyberculture Studies 1990–2000.“ Pp. 19–30 *Web.Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*. Ed. Gauntlett, David. London: Arnold Publishers.
- Silver, David. 2000b. „Margins in the Wires: Looking for Race, Gender, and Sexuality in the Blackburg Electronic Village.“ Pp. 133–150 in *Race in Cyberspace*. Ed. Kolková, Beth E. – Nakamuraová, Lisa – Rodman, Gilbert. New York: Routledge.
- Silver, David. 2004. „Internet/ cyberculture/ digital culture/ new media/ fill-in-the-blank studies.“ Pp. 55–64 in *New Media & Society*, 6 (4).
- Smith, Marc A. – Kollock, Peter. (ed.) 1999. *Communities in Cyberspace*. New York: Routledge.
- Sproullová, Lee – Kieslerová, Sara. 1986. „Reducing social context cues: Electronic mail in organizational communication.“ Pp. 1492–1512 in *Management Science*, r. 32.
- Sproullová, Lee – Kieslerová, Sara. 1991. *Connections: New ways of working in the networked organization*. Cambridge: MIT Press.
- Starová, Susan Leigh. (ed.) 1995. *The Cultures of Computing*. Oxford: Blackwell.
- Švelch, Jaroslav. 2008. „Počítačové hry jako nová média.“ Pp. 8–35 in *Mediální studia*, 3 (1).
- Thurlow, Crispin – Lengelová, Laura – Tomicová, Alice. 2004. *Computer Mediated Communication: Social Interaction Online*. London: SAGE.
- Tomasellová, Tami K. – Lee, Youngwon – Baerová, April P. 2009. „New media‘ research publication trends and outlets in communication, 1990–2006.“ Pp. 531–548 in *New Media & Society*, 12 (4).
- Toulouse, Chris – Luke, Timothy W. (ed.) 1998. *The Politics of Cyberspace: A New Political Science Reader*. New York: Routledge.
- Trend, David. (ed.) 2001. *Reading Digital Culture*. Oxford: Blackwell.

- Turkleová, Sherry. 1995. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- Turkleová, Sherry. 2005. *The Second Self: Computers and the Human Spirit*. (Twentieth Anniversary Edition.) Cambridge: MIT Press.
- Volek, Jaromír. 2003. „Mediální studia mezi kritikou ideologie a kritikou informace.“ Pp. 11–34 in *Média a realita 04*. Ed. Volek, Jaromír – Binková, Pavlína. Brno: Masarykova universita.
- Volek, Jaromír – Jiráček, Jan – Köpplová, Barbara. 2006. „Mediální studia: Východiska a výzvy.“ Pp. 8–19 in *Mediální studia*, 1 (1).
- Wardrip-Fruin, Noah – Montfort, Nick. 2003. *The New Media Reader*. Cambridge: MIT Press.
- Webster, Frank. 2006. *Theories of the information society*. (3rd ed.) New York: Routledge.
- Webster, Frank – Robins, Kevin. 1986. *Information Technology: A Luddite Analysis*. Norwood: Ablex.
- Wellman, Barry. 2004. „The Three stages of internet studies: ten, five and zero years ago.“ Pp. 123–129 in *New Media & Society*, 6 (1).
- Wellman, Barry – Gulia, Milena. 1999. „Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone.“ Pp. 167–194 in *Communities in Cyberspace*. Ed. Smith, Marc A. – Kollock, Peter. New York: Routledge.
- Williams, Raymond. 2003. *Television: Technology and Cultural Form*. (2nd ed.) New York: Routledge.
- Wolf, Milton T. 1992. *Thinking Robots, an Aware Internet, and Cyberpunk Librarians*. Library and Information Technology Association: San Francisco.